

OPINNÄYTETYÖ

Super-AACi kansio aikuisen käyttäjän silmin Yhteiskunnassa toimiminen kuvien varassa

Anne Puromäki

Tulkki (AMK)
(240 op)

Arvioitavaksi jättämisaika
2/2024

TIIVISTELMÄ

Humanistinen ammattikorkeakoulu

Koulutuksen nimi: Tulkkaus ja kommunikaatio-ohjaus Tulkki (AMK)

Tekijät: Anne Puromäki

Opinnäytetyön nimi: AACi- kansio aikuisen käyttäjän silmin. Yhteiskunnassa toimiminen kuvien varassa

Sivumäärä: 61 ja 17 liitesivua

Työn ohjaajat: Lehtori Sirpa Lyytinen

Työn tilaaja: Oppimis- ja ohjauskeskus Valteri, Ruskis, Helsinki.

Puhevammainen henkilö tarvitsee toimivan kommunikointikeinon kyetäkseen ilmaisemaan itseään. Kyky ilmaista itseään, liittyy vahvasti siihen, että voi pitää itseään itsenäisenä ja muiden kanssa tasa-arvoisena. Ilman kykyä ilmaista itseään on vaikea tulla kuulluksi. Sen seurauksena ihminen menettää osan oman elämänsä hallinnan mahdollisuuksista. (Tetzchner & Martinsen 2017, 15.) Kommunikointikansiot ovat yleisimpiä kommunikoinnin apuvälineitä. Puhevammainen, kuvilla kommunikoiva ihminen tarvitsee kommunikointikansioonsa riittävän laajan sanaston ollakseen täysivaltaisesti osallisena omassa elämässään ja ympäröivässä yhteiskunnassa.

Opinnäytetyössäni tarkastelin Oppimis- ja ohjauskeskus Valterin tuottamaa Super AACi-kansion yhteiskuntakategorian toimivuutta kehitysvammaisten aikuisten käyttäjien näkökulmasta. Kohderyhmän kanssa työskennellessä on tehty havaintoja, että kansion sanaston laajuus ei tällä hetkellä mahdollista käyttäjälleen kommunikointia kaikissa erilaisissa elämän tilanteissa ja eri ympäristöissä.

Tutkimuksen tavoitteena oli päivittää Valterin Super AACi-kansion yhteiskuntakategoria vastaamaan paremmin aikuisen kansionkäyttäjän tarpeisiin.

Opinnäytetyön tuotteeseen, eli yhteiskuntakategorian sisällön päivitykseen ja raporttiin on kerätty tietoa palvelumuotoilun keinoin, havainnoimalla ammattilaisia ja kommunikointikansiota käyttäviä kehitysvammaisia aikuisia yhteiskunnallisissa tilanteissa. Sanastotyömenetelmällä on kerätty kategorioihin aihekohtaista sanastoa. Strukturoidulla haastattelulla on saatu kohderyhmältä palautetta päivitetyn yhteiskuntakategorian toimivuudesta.

Aineistosta oli analyysin kautta nostettu yhteiskuntakategoriaan tarvittavat osalueet eli alakategoriat sekä aihekohtaisesti kuvat.

Kehittämistyön produktina valmistui tilaajalle aikuisten Super-AACi kansion päivitetty yhteiskuntakategoria, jossa on uutena kokouskategoria. Laajempaa yhteiskuntakategoriaa voi hyödyntää puhevammaisten asiakkaiden lisäksi myös heidän lähi-ihmiset, tulkit ja kommunikaatio-ohjaajat.

Asiasanat: AAC, kehitysvamma, kuvat, kommunikointikansiot, osallisuus, saavutettavuus.

ABSTRACT

Humak University of Applied Sciences

Name of the Degree Programme: Interpreting and AAC instruction, Interpreter (bachelor's degree)

Author: Anne Puromäki

Title: Super-AACi folder through the eyes of an adult user. Engagin in society through visual.

Number of Pages: 61 and 17 attachment pages

Supervisor: Sirpa lyytinen

Commissioned by: Valteri Centre for Learning and Consulting

A speech-impaired person needs a functional means of communication to be able to express himself. The ability to express yourself is strongly related to being able to consider yourself independent and equal with others. Without the ability to express yourself, it is difficult to be heard. As a result, a person loses some of the possibilities of controlling his own life. (Tetzchner & Martinsen 2017, 15.) Communication folders are the most common communication aids. A speech-impaired person who communicates with pictures needs a wide enough vocabulary in his communication folder to be fully involved in his own life and in the surrounding society.

In my thesis, I focused on examining the functionality of the social category of the Super AACi folder produced by Centre for Learning and Consulting Valteri from the perspective of adult users with intellectual disabilities. When working with the target group, observations have been made that the extent of the folder's vocabulary is insufficient to enable the user to communicate in all different life situations and in different environments.

The goal of the study was to update the social category of Valter's Super AACi folder to better meet the needs of adult folder users.

For the product of the thesis, i.e. the update of the content of the social category and the report, information has been collected by means of service design, by observing professionals and adults with intellectual disabilities using the communication folder in social situations. Subject-specific vocabulary has been collected into categories using the vocabulary work method. With a structured interview, feedback has been received from the target group on the functionality of the updated social category.

Through the analysis, the necessary sub-areas or sub-categories for the social category and subject-specific images had been raised from the material.

As a product of the development work, an updated social category of the adult Super-AACi folder was completed for the customer, with a new category. The wider social category can be used not only by speech-impaired customers, but also by their close relatives, interpreters and communication instructors.

Keywords: AAC, intellectual disability, pictures, communication folders, inclusion, accessibility.

SISÄLLYS

TIIVISTELMÄ

ABSTRACT

1	JOHDANTO.....	6
2	TILAAJA JA TOIMINTAYMPÄRISTÖ	8
	2.1 Opinnäytetyön tilaajan esittely	8
	2.2 Opinnäytetyön produkti	8
3	TIETOPERUSTA.....	11
	3.1 Puhevammaisuus.....	11
	3.2 Kehitysvammaisuus	13
	3.3 Itsemääräämisoikeus, yhdenvertaisuus, osallisuus ja saavutettavuus.....	14
	3.4 Puhetta tukevat ja korvaavat kommunikointimenetelmät.....	18
	3.5 Kommunikointikansiot	19
	3.6 Super AACi-kansio.....	22
4	OPINNÄYTETYÖN MENETELMÄT JA ANALYYSIT	24
	4.1 Aineistonhankintamenetelmät.....	24
	4.2 Sanastotyön toteutus	27
	4.3 Sanastotyön analyysi.....	31
	4.4 Havainnoinnin toteutus	32
	4.5 Havainnoinnin analyysi	36
	4.6 Strukturoitu haastattelu kohderyhmälle	37
	4.7 Strukturoitu haastattelun analyysi.....	40
5	OPINNÄYTETYÖN TULOKSET	44

5.1 Osallisuus ja saavutettavuus kuvat.....	44
5.2 Yhteiskuntakategorian päivitys.....	47
5.3 Kokouskategorian päivitys.....	50
6 YHTEENVETO JA KEHITTÄMISEHDOTUKSET.....	54
6.1 Pohdintoja	55
LÄHTEET	60
LIITTEET	62

1 JOHDANTO

Ihmiselle on tärkeää läpi elämänsä ajan itsensä ilmaiseminen. Taito kyetä ilmaisemaan itseään keinosta riippumatta liittyy tiiviisti ihmisen itsenäisyyteen, itsekunnioitukseen ja omanarvon tunteeseen. Kyky pystyä kertomaan mielipiteensä, ilmaisemaan ajatuksiaan, sanomaan mitä haluaa ja mitä ei halua, liittyy vahvasti siihen, että voi pitää itseään itsenäisenä ja muiden kanssa tasa-arvoisena. Ilman kykyä ilmaista itseään riittävän hyvin on vaikea tulla kuulluksi. Sen seurauksena ihminen menettää osan oman elämänsä hallinnan mahdollisuuksista. (Tetzchner & Martinsen 2017, 15.) Puhevammaisen henkilö ei tule arjen kommunikointitilanteissa toimeen pelkän puheen avulla. Hänen on vaikea ymmärtää tai tuottaa puhetta ja usein on myös vaikeuksia lukemisen ja kirjoittamisen kanssa (Papunet 2023). Erilaiset puhetta tukevat- ja korvaavat kommunikointikeinot tukevat puhevammaisen henkilön kommunikointia ja vuorovaikutusta. Graafisin merkein tapahtuva avusteinen kommunikointi on yksi keino puhevammaiselle henkilölle ilmaista itseään. (Huuhtanen 2017, 49.)

Suomessa on käynnissä vammaispalvelulain uudistus. 1.1.2025 voimaan tuleva uudistettu vammaispalvelulaki korostaa vammaisten henkilöiden oikeutta osallistua yhteiskuntaan ja heitä koskevaan päätöksentekoon. Kehitysvammaisten erityishuollon lain (519/1977) mukaan, jokaisella kehitysvammaisella ihmisellä on oikeus täysimääräiseen osallistumiseen yhteiskuntaan. Hänen mielipiteensä, toiveensa ja yksilölliset tarpeensa on otettava huomioon ja hänelle on turvattava mahdollisuus osallistua ja vaikuttaa omiin asioihinsa. Hänen itsenäistä suoriutumistaan tulee tukea ja itsemääräämistään vahvistaa. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2021.)

YK hyväksyi vuonna 2006 vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan yleissopimuksen, josta käytetään usein lyhennettä YK:n vammaissopimus (Verner 2024). Yksi vammaissopimuksen periaatteista on henkilöiden tehokas ja täysimääräinen osallistuminen sekä osallisuus yhteiskuntaan. Osallisuuden toteutumisen edellytys on, että ihmisellä on käytössään riittävät aineelliset resurssit ja hän on toimijana omaa elämäänsä koskevassa päätöksenteossa. Osallisuus toteutuu yksilön ja yhteisön välisen vuorovaikutuksen kautta. Ollessaan osana yhteisöä sen jäsenenä ja mukana toiminnassa, yksilö kokee kuuluvansa yhteisöön. (THL 2023). Puhevammaisen henkilö tarvitsee hyvin toimivan kommunikointikeinon pystyäkseen olemaan aktiivisesti osallisena yhteiskunnassa.

Työssäni opiskelu- ja työvalmentajana oppilaitoksessa, samoin työssäni tulkkina olen tehnyt huomioita, että aikuisille kuvakommunikointikansiota käyttäville puhevammaisille henkilöille

kansion sanaston laajuus ei tunnu riittävältä. Osallisuuden näkökulmasta aikuisille tarkoitettun kansion tulisi mahdollistaa käyttäjälle kommunikointi kaikissa erilaisissa elämän tilanteissa, mahdollistaen keskustelut erilaisista aiheista.

Tämän opinnäytetyön tavoitteena oli Super AACi- kansion päivittäminen aikuisille käyttäjilleen siten, että se mahdollistaisi käyttäjän osallistumisen mahdollisimman laajasti elämän eri tilanteissa ja tapahtumissa. Kansion puutteellinen sanasto rajaa mahdollisuuksia ymmärtää, ilmaista itseään, esittää kysymyksiä ja osallistua erilaisiin keskusteluihin. Tavoitteena on päivittää aikuisten yhteiskuntakategoria kuvat vastaamaan paremmin tämänhetkiseen suomalaiseen yhteiskuntaan, jossa eletään. Lisäksi mahdollistaa sujuva, käyttäjäystävällinen liikkuminen kansiossa kategorian sisällä ja kategoriasta toiseen. Toivon päivityksen tukevan myös tulkkausten ja kommunikaation parissa työskentelevien ammattilaisten työtä.

Kuvakommunikoinnissa käytettävistä symboleista käytetään Suomessa useita eri nimityksiä, kuten kuva, kuvasymboli, merkki, kommunikointimerkki ja symboli. Tässä opinnäytetyössä käytän käsitettä ”kuva” tarkoittamaan niin graafista symbolia, symbolia kuin kuvasymboliakin ja merkkiä.

Opinnäytetyössäni keskityin tarkastelemaan Oppimis- ja ohjauskeskus Valterin tuottamaa Super AACi- kansiota. Super AACi-kansio on yksi graafisista laajoista kuvakommunikointikansioista, jotka alkoivat yleistymään Suomessa 2000-luvun alkupuolella (Huuhtanen 2017, 52).

Opinnäytetyössäni tarkastelin AACi- kommunikointikansioiden toimivuutta aikuisten kehitysvammaisten käyttäjien näkökulmasta ja peilaan tekemiäni havaintoja toiminnallisen opinnäytetyöni tuotokseen. Toiminnallinen tuotos, on aikuisille käyttäjille suunnatun Super-AACi kommunikointikansion päivitetty yhteiskuntakategoria. AACi-kansioissa käytettävän AACi-sana tulee AAC-sanasta, joka on lyhenne englanninkielisistä sanoista Augmentative and Alternative Communication ja tarkoittaa suomeksi puhetta tukevaa ja korvaavaa kommunikointia (Huuhtanen 2017, 9). Rakennan Boardmaker ohjelman avulla uudet PCS-kuvat osallisuus ja saavutettavuus, jotka puuttuvat kansioista ja Boardmaker ohjelman kuvista.

Etsin opinnäytetyössäni vastauksia kysymykseen; kuinka hyvin Super-AACi kansio kommunikoinnin apuvälineenä mahdollistaa aikuisen kehitysvammaisen käyttäjän kommunikoinnin kaikissa elämän tilanteissa.

2 TILAAJA JA TOIMINTAYMPÄRISTÖ

2.1 Opinnäytetyön tilaajan esittely

Opinnäytetyöni tilaajana on Opetushallituksen alaisuudessa toimiva Oppimis- ja ohjauskeskus Valteri. Helsingissä, Mikkelissä, Kuopiossa, Jyväskylässä ja Oulussa Valterin toimipaikoissa sijaitsevat Valterin koulut. Turussa, Tampereella ja Vaasassa toimivat ohjauspalveluita tarjoavat ”sateliitti toimipisteet”. Valteri tarjoaa oppilaille, heidän perheilleen ja lähityöntekijöilleen tukea oppimiseen ja koulunkäyntiin. Valteri tukee lähikouluperiaatteen toteutumista tarjoamalla monipuolisia palveluja yleisen, tehostetun ja erityisen tuen piirissä oleville lapsille ja nuorille. Valteri tarjoaa kuntien arjen haasteiden tunnistamista ja ratkaisemista tukevia palveluita – ennakoiden, kehittären ja vahvistaen. (Valteri 2023).

Vahvistaviin palveluihin kuuluu yksilöllisten kommunikointimateriaalien suunnittelu ja valmistaminen. Palvelusta vastaa Helsingin Ruskeasuolla (Ruskis) toimiva Valteri-koulu, Ruskisen AACi-tiimi, joka muodostuu neljästä puheterapeutista ja kolmesta AAC-ohjaajasta. AACi-perheeksi kutsutaan Valterin tuotteita, kuten kommunikointikansioita. AACi-perheen tuotteita ovat kommunikointikansiot (myös auditiivinen kansio), toimintataulut ja niiden sähköiset taulustot. AACi-perheen tuotteita käytetään silloin, kun ihminen tarvitsee tukea puheen tai toiminnan ymmärtämiseen sekä omaan puheen tuottamiseen. Puhevammainen ihminen voi käyttää niitä myös ensisijaisena kommunikointikeinonaan. Valterin oppimis- ja ohjauskeskus tarjoaa asiakkailleen palveluita avuksi AACi-tuotteiden valintaan, yksilöllistämiseen ja käytön perehdyttämiseen. (Valteri 2023a). AACi- kommunikointimateriaalien kuvissa käytetään Yhdysvalloissa kehitettyä PCS Picture Communication Symbols järjestelmää. PCS järjestelmä on Suomessa ja maailmanlaajuisesti laajimmin käytetty kuvasymboli järjestelmä (Tetzchner & Martinsen 2017, 31). PCS kuvasymboleita on saatavana tällä hetkellä kaiken kaikkeaan noin 45 000 Boardmaker 7 järjestelmässä (Haltija 2023).

2.2 Opinnäytetyön produkti

Tämän toiminnallisen opinnäytetyön produkti on aikuisille käyttäjille suunnatun Super-AACi-kansion päivitetty yhteiskuntakategoria. Super-AACi kansio on lausetasoinen, laaja kuvakommunikointikansio. Kansion kommunikointimerkit on ryhmitelty kategorioihin, joka voi tarkoittaa aihetta, kuten ruoka tai sanaluokkaa, kuten verbit. Kategorioita on yhteensä 19 ja voivat jakaantua alakategorioihin, esimerkiksi ruoka kategorian alakategorioita ovat muun muassa

juomat ja herkut. Yhdellä kansion aukeamalla on yleensä kuvia eli merkkejä eri sanaluokista järjesteltyinä väreittäin pystyryhmiin. Kommunikointimerkkien eli PCS-kuvien määrä aukeamalla on 72 aihekohtaista merkkiä sekä lisäksi 18 pysyvää merkkiä. Ruudun koko 25 x 22 mm. Sivun koon voi valita A5 tai A6 kokoisena omien tarpeiden mukaisesti. Asiakas päättää itse kansionsa kansien värin. Tällä hetkellä saatavilla olevat värit ovat sininen, keltainen, vihreä tai pinkki. Kansiossa on mahdollista liikkua kategoriasta toiseen sivujen reunassa olevien ”nipsujen” avulla. Kansion ensimmäisellä aukeamalla ja kannessa on merkkejä, jotka tukevat kielen sosiaalista käyttöä, kuten kertomista, kysymistä ja kommentoimista. Kielioppimerkit ovat mennyt, monikko, omistus (-n) ja -lla. (Valteri 2023a).

Kuva 1: Valterin Super-AACi kommunikointikansio Valteri (2023).

Toiminnallisen opinnäytetyöni tavoitteena oli saada yhteiskuntakategoria vastaamaan paremmin aikuisen käyttäjän tarpeita käytettävien kuvien sisällön ja kansion paremman käytettävyyden osalta. Super-AACi kansioissa on yhteensä 19 eri kategoriata eli aihealuetta. Keskityn opinnäytetyössäni 15:een kategoriaan, jonka sisältö saattaa vaihdella käyttäjän mukaan. Työssäni olen päässyt vuosien varrella näkemään aikuisten käyttäjien AACi-kansioita. Olen tehnyt huomion, että usealla käyttäjällä on pääsääntöisesti kansioissa vain yksi aihealue kategoriassa 15. Kategoria voi olla esimerkiksi yhteiskunta, toimari tai koulu. Muiden tarpeellisten yhteiskuntaan liittyvien kategorioiden puuttuminen heikentää huomattavasti käyttäjän mahdollisuuksia osallistua keskusteluun puuttuvien kategorioiden osalta. Kuvien puuttuminen omasta apuvälineestä saattaa mahdollisesti myös estää uusien käsitteiden oppimista ilman tarpeellista kuvallista tukea käsitteeseen. Yksittäisiä kuvia on mahdollista lisätä kansioon, mutta ne eivät korvaa kokonaisia kategorioita.

Aikuisten Super-AACi kansio on uudistunut vuonna 2021. Uusin aikuisten Super-AACi kansion kategoria 15 on yhteiskunta ja sisältää alakategoriat asiointi, päivätoiminta ja uutiset. Usealle aikuiselle tärkeät opiskelu- ja politiikkakategoriat puuttuvat. Halutessaan voi omaan kansioon lisätä politiikka kategorian tai lasten kansioista koulukategorian. Kun kansioon lisätään ekstrana kategorioita, se saattaa heikentää loogista ja sujuvaa liikkumista kansion sisällä. Koulukategoria tulee muokata termistöltään soveltuvaksi aikuiselle käyttäjälle. Kansion kuvien tulisi vastata aikuisen käyttäjän statusta oikealla termistöllä, aikuisuutta tukien.

Päivityksen myötä kategoriasta 15 tuli yhteiskuntakategoria, jonka alla alakategorioina aikuisille merkitykselliset yhteiskunnan osa-alueet. Vuoden 2021 versioon on lisätty päivityksen myötä alakategoriat: koulutus, politiikka, ja kokous. Päivätoiminta on muokkauksen myötä toimari- ja työ. Toimari sana on lyhenne sanoista toimintakeskus. Toimintakeskukset tarjoavat asiakkailleen työ- ja päivätoiminnassa mielekästä tekemistä oppivelvollisuusiän ylittäneille vammaisille (Helsingin kaupunki 2023). Vanhemmissa AACi-kansioissa (ennen vuotta 2021) käytetään toimari lyhennettä.

3 TIETOPERUSTA

3.1 Puhevammaisuus

Puhevammaisella ihmisellä tarkoitetaan kuulevaa ihmistä, joka ei tule toimeen puheen avulla arjen kommunikointitilanteissa. Puhevammaan liittyy usein myös vaikeuksia puheen ymmärtämisessä ja tuottamisessa. Usein puhevammaisilla ihmisillä ongelmat heijastuvat myös lukemiseen ja kirjoittamiseen. (Kehitysvammaliitto 2023.)

Viimeisin arvio, puhevammaisten ihmisten määrästä Suomessa on tehty 20 vuotta sitten. Silloin on arvioitu, että noin 65 000 ihmisellä on eriasteisia puhe- ja kommunikointivaikeuksia. Noin puolet heistä tarvitsevat puhetta korvaavia apuvälineitä. Sittemmin on todettu, että lukumäärä on reilusti alakanttiin ja todellinen lukumäärä Suomessa olisi vähintään 120 000, WHO:n kansainvälisiin laskelmiin suhteutettuna. (Kehitysvammaliitto 2024.)

Puhevammaisten asiain neuvottelukunnan jäsenet Aivoliitto, FDUV, Erilaisten oppijoiden liitto, Kehitysvammaisten Tukiliitto, Kehitysvammaliitto, Puhevammaisten Vertaistukiyhdistys ja Suomen CP-liitto esittivät maaliskuussa 2023, että tulevaan hallitusohjelmaan sisällytetään puhevammaisten ihmisten lukumäärän selvittäminen yhdessä järjestöjen kanssa. Selvityksen tuoman tiedon perusteella uusi hallitus pystyisi varmistamaan puhevammaisuuden kirjoon kuuluvien ihmisten yhdenvertaiset palvelut ja aseman yhteiskunnassamme. Kansalaisjärjestöt ovat saaneet puhevammaisilta ihmisiltä viestiä toistuvista heihin kohdistuvista loukkauksista, kuten itsemääräämiseen liittyvistä loukkauksista. (Kehitysvammaliitto 2024.)

Puhevammaisten ihmisten huomioimista lainsäädännössä ja palveluissa haittaa se, että heidän lukumäärästään ei ole tehty ajantasaista selvitystä. Jotta puhevammaisten ihmisten lukumäärä saataisiin selvitettyä, tulisi ensin määritellä puhevammaisuuden kirjo ja kirjon laajuus. Puhevammaan liittyvän termistön uudelleen määrittely olisi tarpeellista, koska alkuperäinen määrittelmä on 1990-luvulta eikä huomio laajasti toimintakyvyn eri osa-alueita. (Kehitysvammaliitto 2024.)

Puhevamma voi vaikuttaa sosiaaliseen toimintakykyyn rajoittamalla kommunikointia ja osallistumista. Rajoitukset johtavat yksinäisyyteen, näkymättömyyteen, syrjäytymiseen ja vaarantaa itsemääräämisen. (Kehitysvammaliitto 2023.) Puhevammaisella ihmisillä on samantyyppiset vuorovaikutus- ja kommunikointitarpeet kuin muillakin ihmisillä, mutta edellytykset kommunikoinnin ja vuorovaikutuksen osalta ovat erilaiset (Lähteenmäki 2013, 27). Puhevammaiset

ihmiset tarvitsevat apua kommunikoinnissa. Apuna voi olla toisen ihmisen tuki, esteetön yhteiskunta tai puhetta tukeva ja korvaava kommunikointikeino. (Kehitysvammaliitto 2023.)

Eriasteiset kommunikointivaikeudet voivat olla synnynnäisiä, ne voivat tulla äkillisen tai etenevän neurologisen sairauden tai vamman seurauksena. Yleisimmät synnynnäiset kommunikoinnin vaikeudet liittyvät, kehitysvammaisuuteen, CP-oireyhtymään, autismikirjon eri muotoihin tai lasten kehityksellisiin kielenhäiriöihin. Neurologisista sairauksista tai vammoista johtuvien kommunikointivaikeuksien yleisimpiä syitä ovat aivovammat, aivoverenkierronhäiriöt, ALS-tauti eli amyotrofinen lateraaliskleroosi, MS-tauti eli multipeliskleroosi sekä muistivaikeudet. (Papunet 2023.)

Puhevammaisuus ei ole itsessään diagnoosi, vaan se voi liittyä synnynnäiseen tai aikuisiällä saatuun neurologiseen tai muuhun sairauteen tai vammaan. Puhevammaiset muodostavat hyvin heterogeenisen ryhmän oirekuvaltaan ja tuen tarpeiltaan, jonka määrittely ei ole kovinkaan yksiselitteistä. Tämän ryhmän heterogeenisuutta lisää myös se, että osalla puhevammaisista on lisävammoja kuten autismikirjon henkilöillä kehitysvamma tai kehitysvammaisilla henkilöillä CP-vamma. (Roisko, Vesala & Ylitalo 2018, 10.)

Puhevammaiset henkilöt kommunikoivat puheella aina, kun se vain on mahdollista. Puheen rinnalla tai puheen sijaan käytetään kuvia, viittomia, eleitä, ilmeitä, kehonkieltä, äänenpainoja ja -sävyjä sekä piirtämistä, kirjoitettuja sanoja tai lauseita. Jos henkilö pystyy kirjoittamaan, voidaan apuvälineenä käyttää tablettia, aakkostaulua, kannettavaa tietokonetta tai puhelaitetta, joka puhuu kirjoitetun tekstin ääneen. Kuvilla kommunikoivat henkilöt voivat käyttää yksittäisiä kuvia, kuvakansioita tai kuvatauluja ja -sovelluksia puhelaitteissa, tableteissa, kännyköissä tai kannettavissa tietokoneissa. (Roisko ym. 2018, 11.)

Puhevammaisen henkilön kommunikointi- ja toimintamahdollisuuksia voidaan edistää ratkaisevasti kuntoutuksella, erilaisilla kommunikoinnin apuvälineillä, kuten kommunikointikansioilla, sekä tulkkauksella ja kanssaihmissen osaavalla ja taitavalla toiminnalla. (Papunet 2023c). Puhevammaisen henkilön motivoimisen kannalta on ehdottoman tärkeää, että kanssaihmiset hyväksyvät ja rohkaisevat käyttäjää kommunikoimaan, sillä menetelmällä, joka on hänelle mahdollinen. Kanssaihmiset voivat toiminnallaan sekä edistää taikka latistaa puhevammaisen henkilön motivaatiota kommunikointiin, jolla on suora

yhteys kommunikointitaitojen kehittymiselle. (Haatainen 2017, 19, 55). Puhevammaisen ihminen tulee kohdatuksi ja ymmärretyksi kanssaihmissen kanssa, joka tukee hänen kommunikointi- ja toimintamahdollisuuksiaan. (Kehitysvammaliitto 2023).

Olen työhistoriani varrella työskennellyt pitkään kehitysvammaisten ja autismikirjon ihmisten kanssa ohjaajan, valmentajan ja tulkin roolissa. Oman kokemuksen ja arjen tuoman tiedon kautta olen havainnut vuorovaikutus- ja kommunikointitaitojen merkityksen näiden ihmisten arjen sujuvuuteen ja osallisuuteen. Kokemuksiini nojaten päädyin opinnäytetyössäni tarkastelemaan kehitysvammaisia aikuisia ihmisiä, jotka käyttävät kommunikoinnin apuvälineenä kommunikointikansioita. Työssäni olen päässyt seuraamaan AACi-kansioiden tuloa ja kehittymistä kehitysvammaisten asiakkaiden kommunikoinnin apuvälineenä 2000-luvun alkupuolelta saakka.

3.2 Kehitysvammaisuus

Suomen kehitysvammalain mukaan katsotaan kehitysvammaiseksi henkilö, jonka kehitys tai henkinen toiminta on estynyt tai häiriintynyt synnynnäisen tai kehitysiässä saadun vamman tai sairauden vuoksi. Vammalla tarkoitetaan suorituskykyä pysyvästi rajoittavaa fyysistä tai psyykkistä vajavuutta. Kehitysvammaiselle ihmiselle uusien asioiden oppiminen ja käsitteellinen ajattelu on vaikeaa, koska vamma on käsite- ja ymmärtämiskyvyn alueella. Kehitysvammaisen ihmisen tapa oppia asioita ei kuitenkaan poikkea muiden ihmisten tavasta oppia. (Malm, Matero, Repo & Talvela 2012, 165.)

Kehitysvammaisuus tarkoittaa vaikeutta ymmärtää ja oppia uusia asioita. Kehitysvamma on vaurio tai vamma, joka haittaa jokapäiväistä selviytymistä sitä vähemmän, mitä paremmin yhteiskunta on suunniteltu meille kaikille. Vamman asteet vaihtelevat vaikeasta kehitysvammasta lievään oppimisvaikeuteen. Monilla kehitysvammaisilla ihmisillä on lisävammoja, jotka saattavat vaikeuttaa esimerkiksi puhetta tai vuorovaikutusta muiden ihmisten kanssa. Kehitysvammaisten Tukiliitto ry:n mukaan Suomessa arvioidaan vuonna 2023 olevan noin 40 000–50 000 ihmistä, joilla on kehitysvamma tai samankaltaisia tarpeita. (Kehitysvammaisten Tukiliitto 2023). Käsitteellinen ajattelu ja uusien asioiden oppiminen ovat kehitysvammaisille ihmisille vaikeampia kuin muille. Oikeanlaisen tuen avulla jokaisella on mahdollisuus kehittyä ja oppia uutta, omia yksilöllisiä vahvuuksia ja kykyjä hyödyntämällä. (Kehitysvammaliitto 2023).

Tukemalla niitä itsenäisen elämän taitoja, joita vamma rajoittaa voidaan vähentää vamman aiheuttamia haittoja. Erilaisten tukitoimien ja toimintakyvyn tulisi olla tasapainossa. Liian vähäinen tuki saattaa aiheuttaa kuntoutumisen tavoitteiden saavuttamattomuutta ja liiallinen tuki opittua avuttomuutta. Yksilöllinen, tarpeenmukainen tuki ja erilaiset palvelut tukevat kehitysvammaista henkilöä elämään hyvää, tasa-arvoista ja mahdollisimman itsenäistä elämää osana ympäröivää yhteiskuntaa. Kehitysvammaisuuteen uskotaan voitavan vaikuttaa ympäristön tuella ja muokkaamalla sitä saavutettavammaksi. (Malm ym. 2012, 165–166.)

Syitä kehitysvammaisuuteen on paljon. Kehitysvammaisuus voi johtua perintötekijöistä, ongelmista odotusaikana, synnytyksen yhteydessä sattuneista vaurioista, lapsuusiän tapaturmista tai sairauksista. (Kehitysvammaliitto 2023).

Kyky havaita ja reagoida ympäristön tapahtumiin, voi heikentyä joidenkin etenevien sairauksien vuoksi. Tämä heijastuu myös vuorovaikutukseen. Kehitysvammaisuus voi vaikuttaa eri tavoin kommunikointi- ja vuorovaikutustaitoihin. Puheen kehitys voi viivästyä ja siihen voi liittyä kielellisiä erityisvaikeuksia, jolloin puhe voi olla epäselvää tai sanojen ymmärtäminen ja löytäminen on vaikeaa. (Papunet 2023.)

Vammaisuuden käsite on aina sidoksissa yhteisöön ja siihen ympäristöön, jossa sitä käytetään. Vammaisuutta määrittelevät yhteiskunnan ja yhteisöjen normit, historialliset tilanteet ja asenteet. Määritelmä vammaisesta henkilöstä on viime kädessä aina yksilön itsensä määriteltävissä oleva asia, ei yhteisön. Vammaisuutta määritellään ja arvioidaan myös erilaisten tukien ja palveluiden myöntämisen yhteydessä. Tällöin voi vaarana olla, että määrittely johtaa kielteiseen ja syrjivään leimautumiseen. (THL 2023).

3.3 Itsemääräämisoikeus, yhdenvertaisuus, osallisuus ja saavutettavuus

Itsemääräämisoikeus on meille jokaiselle kuuluva perusoikeus, jolla tarkoitetaan yksilön oikeutta määrätä omasta elämästä ja oikeutta päättää itseään koskevista asioista. Itsemääräämisoikeus merkitsee oikeutta yhdenvertaisuuteen, koskemattomuuteen ja henkilökohtaiseen vapauteen. Itsemääräämisoikeuden ja osallisuuden toteutumisen edellytyksenä on toimiva vuorovaikutus vammaisen henkilön ja hänen läheistensä sekä muiden hänelle tärkeiden henkilöiden välillä. (THL 2023).

YK:n vammaissopimuksen tavoitteena ja keskeisenä periaatteena on vahvistaa vammaisen henkilön ihmisarvoa, itsemääräämisoikeutta ja osallisuutta. Nämä kaikki nivoutuvat tiiviisti toisiinsa. Osallisuus toteutuu ainoastaan silloin, kun ihminen saa itse päättää asioistaan. Itsemääräämisoikeudessa on kyse siitä, saako ihminen käyttää itse valtaa omissa asioissaan vai käyttääkö joku toinen sitä hänen puolestaan. Itsemääräämisoikeutta on kunnioitettava, vaikka henkilön mielipiteen esille saaminen olisi vaikeaa. (THL 2023). Kommunikaatiokansion käyttäjällä tulisi olla riittävän kattava sanasto kansiossaan oman mielipiteensä ilmaisuun.

Vammaisilla ihmisillä on oikeus sananvapauteen ja oman mielipiteensä ilmaisemiseen käyttämällään viestintäkeinolla. Vammaisten henkilöiden sananvapauteen sisältyy myös oikeus etsiä, saada ja vastaanottaa tietoja itselle ymmärrettävässä muodossa. Vammaissopimuksessa korostetaan tiedon saavutettavuutta ja taataan vammaisille ihmisille yhdenvertainen pääsy viestintään, tiedottamiseen, sähköisiin palveluihin sekä tieto- ja viestintäteknologiaan. Sopimuksen mukaan valtioiden tulee helpottaa vammaisten ihmisten käyttämien viestintä- ja kommunikaatiokeinojen sekä muiden saavutettavien viestintäkeinojen käyttöä. Valtioiden tulee kehottaa ja kannustaa verkossa toimivia palveluntarjoajia ja viestimiä antamaan tietoa ja palveluja vammaisille henkilöille saavutettavassa muodossa. (Papunet 2023a.)

Saavutettavuutta on myös ihmisten asenteet ja moninaisuuden huomioon ottava ilmapiiri. Saavutettavuudesta ja esteettömyydestä puhutaan usein sanapareina. Saavutettavuudella tarkoitetaan "aineetonta" ympäristöä, kuten asenteita, tietoa, verkkosivuja ja palveluja. Esteettömyydellä tarkoitetaan lähinnä fyysistä ympäristöä, kuten rakennuksia ja julkisia liikennevälineitä. Esteetön ja saavutettava ympäristö ei erottele ihmisiä toimintakyvyn perusteella. Design for all eli kaikille sopivan suunnittelun lähtökohtana on tehdä ratkaisuja, joilla edistetään ympäristöjen, tuotteiden ja palveluiden käytettävyyttä, saavutettavuutta ja esteettömyyttä kaikille käyttäjille. Tämä ei kuitenkaan sulje pois yksittäisen vammaisen henkilön oikeutta saada tarvitsemiin palveluja. (Invalidiliitto 2024.)

Positiivinen erityiskohtelu mahdollistaa yhdenvertaisuuden. Yhdenvertaisuuslain säätelössä positiivisessa erityiskohtelussa on kyse tosiasiallisen yhdenvertaisuuden turvaamisesta. Tarpeellisilla erityistoimenpiteillä parannetaan tiettyyn ryhmään kuuluvien henkilöiden asemaa ja olosuhteita. Mahdollistamalla tarvittavat tukitoimenpiteet ja palvelut varmistetaan vammaisten ihmisten tosiasiallinen yhdenvertaisuus muihin kansalaisiin nähden. (THL 2023.)

Oman elämän osallisuuden toteutumiseksi ihmisellä on oltava päätösvaltaa omasta elämästään sekä mahdollisuus vaikuttaa oman elämänsä kulkuun ja omiin palveluihinsa. Ihmisen tulisi voida toteuttaa itseään ja kehittyä itsensä näköisenä. Pystyäkseen vaikuttamaan oman elämänsä kulkuun, toimintaansa tai oman palvelunsa sisältöön, paikkaan tai kohtaamiseen tapaan, on oltava riittävästi tietoja, taitoja ja resursseja. Toimintaympäristön on myös oltava riittävän ymmärrettävä, hallittava ja ennakoitava. Arvostava ja kunnioittava kohtaaminen lisää ihmisen autonomiaa. Päätöksien tekoon on myös oltava tarvittava tila ja aika. (THL 2023). Myös kehitysvammaisen henkilö kykenee itse määrittelemään, mitä hän elämässään arvostaa ja kuinka haluaa rakentaa elämänlaatuaan. Kommunikoinnin eri keinot mahdollistavat jopa vaikeimmin kehitysvammaisten oman äänen kuulumisen.

Kansion käyttäjän käytettävissä oleva merkkivarasto määrittelee käsiteltävät aiheet ja mitä keskusteluja voidaan käydä. On merkityksellistä, että jokaisella käyttäjällä on kansiossaan kuvia, jotka ovat hyödyllisiä hänelle siinä ympäristössä, jossa hän elää. Kuvia, joita voi käyttää hyvin vaihtelevissa tilanteissa, jotka liittyvät käyttäjän kiinnostuksen kohteisiin mahdollistaen keskusteluja monista erilaisista aiheista. (Tetzchner & Martinsen 2017, 235.) Riippumatta siitä millaisia kuvia käytetään on tärkeää käyttää kuvia, joiden merkityksen keskusteluun osallistujat ymmärtävät samalla tavoin (Tetzchner ym. 2017, 210–213). Nimeämällä etenkin uuden kuvan merkityksen ja tarpeen vaatiessa varmistamalla, että käyttäjä tunnistaa kuvan ja ymmärtää kuvan merkityksen varmistetaan sujuva kommunikointi.

Havainnoissani osallisuudesta keskustellessa käytettiin osallistuminen sanaa osallisuuden sijaan kehitysvammaisen henkilön kanssa keskusteltaessa. Osallisuus käsitteenä voi olla vaikea avata. Osallisuuden ja osallistumisen käsitteet eivät kuitenkaan tarkoita samaa asiaa. Osallistumisen käsitteeseen liittyy kolme ulottuvuutta:

- Sosiaalinen ulottuvuus, jolloin osallistuminen on mahdollista vain silloin, kun mukana on useita ihmisiä.
- Toiminnallisuus, jolloin osallistuminen on lähtökohtaisesti aktiivista toimintaa.
- Kansalaisosallistuminen, joka tarjoaa mahdollisuuden hoitaa yhteisiä asioita osallistumalla.

Osallistuminen liittyy konkreettisesti kansalaisten oikeuksiin ja velvollisuuksiin itseään ja lähipiiriään koskevassa päätöksenteossa. Osallistumisen perustana on johonkin kuulumisen tunne. Osallisuus ja osallistuminen liittyvät kiinteästi toisiinsa. Osallisuus on kuulumista ja kuulluksi tulemistä. Osallinen ihminen tulee kuulluksi itsenään ja kokee olevansa merkityksellinen osa

kokonaisuutta. Itseään ja mielipiteineen kuulluksi tuleminen on osallisuuden ja osallistumisen kannalta hyvin keskeistä. Osallisuutta ja osallistumista on tuettava vammaisen henkilön kielellisen ja kulttuurisen taustan edellyttämällä tavalla. Vammaispalvelut pyrkivät edistämään vammaisen henkilön edellytyksiä elää ja toimia muiden kanssa yhdenvertaisena yhteiskunnan jäsenenä (vammaispalvelulaki 1 §). Vammaispalveluilla mahdollistetaan vammaisten henkilöiden osallisuutta esimerkiksi perheessä, harrastuksissa, työyhteisöissä, opintojen parissa, tai lastensa kasvattajina. (THL 2023).

Moni kehitysvammaisen aikuinen on osallinen ja aktiivisesti mukana yhteiskunnassamme eri tavoin. Osallisuuden myötä on syntynyt tarve kuvasymbolien sanaston laajentamiseen. Puhevammaisen, kuvilla kommunikoiva ihminen tarvitsee riittävän laajan sanaston kyetäkseen täysivaltaisesti osallistumaan elämäänsä ja kyetäkseen tekemään valintoja ja päätöksiä. Tämän vuoksi etsin ratkaisuja, jotta kansiota käyttävällä puhevammaisella henkilöllä olisi tulevaisuudessa kattavasti kuvia kansiossaan ja kansion käyttö olisi myös mahdollisimman helppoa ja sujuvaa. Työssäni opiskelu- ja työvalmentajana oppilaitoksessa, samoin työssäni tulkkina olen tehnyt huomioita, että aikuisille kuvakommunikointikansiota käyttäville puhevammaisille henkilöille kansion sanaston laajuus ei tunnu riittävältä, jotta se mahdollistaisi kommunikoinnin kaikissa erilaisissa elämän tilanteissa, mahdollistaen keskustelut erilaisista aiheista. On merkityksellistä, että jokaisella käyttäjällä on kansiossaan merkkejä, jotka ovat tarpeellisia hänelle siinä ympäristössä, jossa hän elää. (Tetzchner ym. 2017, 235.)

Saavutettavuudella viitataan usein digitaalisten ympäristöjen, kuten verkkosivustojen saavutettavuuteen. Laki digitaalisten palvelujen tarjoamisesta, astui voimaan 1.4.2019. Laki ottaa huomioon sen, että kaikki pystyvät yhtäläisesti käyttämään sivustoja sekä ymmärtämään niiden sisällön. Vammaisten henkilöiden kohdalla verkkosivujen saavutettavuus voi tarkoittaa esimerkiksi sitä, että sisällöt ovat selkeitä ja selkokieliä tai vaikkapa luettavissa erilaisilla apuvälineillä, kuten ruudunlukuohjelmalla. (THL 2023).

Selkeästi meille -hanke on vuosien 2020–2023 aikana toiminut Kehitysvammatuki 57 ry:n ja Kehitysvammaliiton yhteishanke. Hanke on edistänyt käyttäjälähtöisesti viestinnän ja sähköisten palveluiden kognitiivista saavutettavuutta. Tavoitteena on, että yhä useampi kehitysvammaisen tai laaja-alaista tukea tarvitseva ihminen voi osallistua ja toimia itsenäisesti yhteiskunnassa. Hanke on rahoitettu sosiaali- ja terveysministeriö järjestöavustuksella. (Aluehallintovirasto 2023). Hankkeen verkkosivuilta löytyy tietoa kognitiivisesti saavutettavien verkkopalvelujen suunnitteluun ja toteutukseen. Kognitiivinen saavutettavuus on verkkosivujen käytön

edellytys, esimerkiksi ihmiset, joilla on haasteita oppimisessa, muistamisessa, ymmärtämisessä tai hahmottamisessa. Hanke opastaa kuvakkeiden käytössä käyttämään verkkopalvelussa yleisesti käytettyjä, tuttuja ja tunnistettavia kuvakkeita. Kuvakkeen merkitys tulee olla tunnistettavissa, jotta käyttäjä osaa sitä hyödyntää. (Selkeästi meille 2023).

Näen aikuisten kommunikaatiokansioiden sanaston päivittämisen tarpeellisenä myös tulkkausalan näkökulmasta. Kommunikaatiokansion puutteellinen sanavarasto tai kokonaisten aihepiirien puuttuminen kansiosta, vaikeuttavat myös tulkin työtä. Tulkilla on käytössään keinoja tulkata asia muita menetelmiä käyttämällä, vaikkapa piirtämällä, mutta tilanne on ongelmallinen asiakkaan näkökulmasta. Puuttuva sanasto luo tilanteen, jossa asiakas itse ei välttämättä pysty palaamaan keskusteltuihin aiheisiin. Puhuttu kieli, eleet ja ilmeet katoavat heti ilmaisun jälkeen. Kuvien käytön etuna on, että kuvista jää jälki, johon asiakas voi myöhemminkin palata (Huuhtanen, 2017, 49). Kuvat saavat merkityksen kommunikointitilanteissa, vaikka kuvien merkitykset eivät olisi vielä siinä hetkessä selviä puhevammaiselle ihmiselle. Keskustelukumppani voi sanallistamalla varmistaa kuvien kautta välittyvän viestin. (Papunet 2023b.)

3.4 Puhetta tukevat ja korvaavat kommunikointimenetelmät

Suomessa käytetään yleisesti puhetta tukevaa ja korvaavaa kommunikointia tai lyhennettä AAC (Augmentative and Alternative Communication). Heister Trygg & co. (1998, 8) mukaan AAC sisältää käsitteenä käyttäjän, jolla on kommunikointiin liittyviä vammoja tai haittoja, kommunikointikeinon ja ympäristön, jossa vuorovaikutus tapahtuu. Puhetta korvaavaa kommunikointimenetelmää (Alternative communication) käytetään henkilöiden kanssa, jotka eivät käytä kommunikoinnissaan puhetta. Puhetta tukeva kommunikointimenetelmä (Augmentative communication) kuvaa tarvetta, joka syntyy, kun viesti ei tule ymmärretyksi puheen puutteellisudesta tai epäselvyydestä johtuen (Huuhtanen 2017, 15).

Sana ”tukeva” korostaa sitä, että korvaavan kommunikoinnin muotojen harjoittelemisella on tarkoituksena toisaalta edistää ja täydentää puheilmaisua ja toisaalta taata puhetta korvaava muoto sellaiselle ihmiselle, joka sitä tarvitsee. (Tetzchner & Martinsen 2017, 20.) Puhetta tukevan ja korvaavan kommunikointikeinon käyttö ei sulje pois muiden mahdollisten luonnollisten kommunikointikeinojen käyttöä. Päinvastoin kaikkien oheiskeinojen kuten katseen, katsekontaktin, ilmeiden, eleiden ja äännähdyksen käyttöä tulisi hyödyntää mahdollisimman paljon. (Huuhtanen 2017, 15).

Puhetta tukevia ja korvaavia kommunikointimenetelmiä voidaan jaotella monin eri tavoin. Yksi tapa on jaotella ne avusteisiin ja ei-avusteisiin kommunikointikeinoihin sen mukaan, miten kommunikoija tuottaa ilmaisussaan käyttämänsä keinot (Huuhtanen 2017, 15). Ei-avusteisessa kommunikoinnissa henkilö tuottaa kielelliset ilmaisut itse yleisemmin viittomien avulla. Tähän ryhmään kuuluvat myös eleillä kommunikointi, morsetus, puhe ja sen oheisviestintä (mt., 15–16).

Avusteiseen kommunikointiin kuuluvat kaikki sellaiset kommunikoinnin muodot, joissa käytettävät merkit valitaan ja kielellinen ilmaisukeino on käyttäjästäan fyysisesti erillään. Tähän luokkaan kuuluvat graafiset kommunikointikeinot ja niiden kanssa käytettävät apuvälineet, kuten kuvat, kommunikointikansiot, esinekommunikaatio, kirjaimet, sanat sekä tekniset apuvälineet (Huuhtanen 2017, 15–16.) Opinnäytetyössäni käsittelemäni AACi-kansiot kuuluvat avusteisiin menetelmiin, jossa graafisina merkkeinä käytetään pääasiallisesti PCS-kuvia. Graafiset merkit edellyttävät käyttäjältään riittävää näkökykyä ja kykyä tulkita visuaalisia symboleita (Tetzchner & Martinsen 2017, 26).

Toinen tapa ryhmitellä kommunikoinnin muodot on, jakaa ne kolmeen pääluokkaan: manuaalisiin-, kosketeltaviin- ja graafisiinmerkkeihin. Manuaalisiin merkkeihin kuuluvat kaikki käsillä tehtävät merkit kuten viittomat. Kosketeltavat merkit (tangible signs) on tarkoitettu sokeille ja vaikeasti näkövammaisille ihmisille. Nämä merkit ovat etupäässä puusta ja muovista valmistettuja. Osasta kosketeltavista merkeistä käytetään myös nimitystä tunnusteltavat merkit (tactile signs). Näiden merkkien muoto ja pintamateriaali voi vaihdella. Graafisiin merkkeihin kuuluvat kaikki graafisesti tuotetut merkit, kuten bliss-symbolit, piktogrammit, PCS- ja Widgit- ja papunetin kuvapankin kuvat. (Tetzchner ym. 2017, 20–21.)

3.5 Kommunikointikansiot

Kommunikointikansiot ovat yleisimpiä kommunikoinnin apuvälineitä, kommunikointitaulujen, -sovellusten ja puhelaitteiden rinnalla. Kommunikoinnin apuvälineen hankinta tapahtuu pääsääntöisesti julkisen terveydenhuollon toimesta eli apuvälinepalveluna. (Papunet 2023b) Sopivaa apuvälinettä mietittäessä on tärkeä ymmärtää, että kuvien käytöllä voi olla eri ihmisille eri tarkoitus: yksi käyttää kuvia ilmaisun välineenä, toinen selkiyttää niillä ajan ja tilanteen hallintaa. Joku tarvitsee kuvia puheen ymmärtämisen vahvistamiseksi ja käsitteiden harjoittamiseksi. (Huuhtanen 2017, 49).

Kommunikointikansiot soveltuvat parhaiten kommunikoinnin apuvälineeksi henkilöille, jotka tarvitsevat yksittäisiä kuvia tai kommunikointitaulua laajemmat viestintämahdollisuudet. Kansiossa on erilaisia ominaisuuksia. Kansiot ryhmitellään sen mukaan, millaisen kerronnan ne mahdollistavat ja miten ilmaisu tapahtuu. Kansiotyyppejä ovat:

- irtokuvakansio
- avainsanakansio
- lausekansio
- laaja kansio

Irtokuvakansiossa on irtokuvia, jotka ovat irrotettavissa kansion sivuilta, jossa ne ovat kiinni tarrojen avulla. Kansiota käytetään irrottamalla kuva kansioista ja ojentamalla se kommunikointikumppanille. Tämä on hyvin konkreettinen tapa ilmaista toiselle, että henkilöllä on asiaa, joka liittyy kuvaan. Tapa vahvistaa kuvien kommunikatiivista käyttötapaa. Irtokuvakansio sopii ihmisille, joille viestinnän perusidea eli toiseen ihmiseen vaikuttaminen ei ole vielä selvää sekä ihmisille, jotka eivät kykene pitämään osoitettavia kuvia. Irrotetut kuvat jäävät konkreettisesti näkyviin, jolloin niihin on helppo palata myöhemmin. Kuvat toimivat myös muistin tukena, jolloin voimavaroja jää kuvien mielessä pitämisen sijaan myös muuhun. Irtokuvakansion sanasto on yleensä melko rajattu ja näistä kansioista käytetään usein nimeä suppeat kansiot. Kommunikointikansion ensisijainen tehtävä on palvella arjen kommunikoinnin apuvälineenä. Irtokuvien avulla voi kuitenkin myös harjoitella kuvanvaihtoa, lauseen rakentamista ja sanajärjestystä. (Papunet 2023b).

Kuvanvaihtomenetelmistä tunnetuin on PECS (Picture Exchange Communication System). PECS on Yhdysvalloissa kehitetty toiminnallinen kommunikoinnin opettamisen menetelmä, jonka avulla opitaan vuorovaikutuksellisen kommunikoinnin ydintaitoja. Menetelmän kehittivät puheterapeutti Lori Frost ja psykologi Andy Bond osana Delawaren autismiohjelman. (Haatainen 2017, 64–65.) PECS menetelmä ohjaa konkreettisesti, kuinka viesti välitetään vastaanottajalle ottamalla kuva käteen ja ojentamalla se toiselle (Heister Trygg 2010, 64).

PECS-menetelmä perustuu 6-vaiheiseen harjoitteluohjelmaan, jonka jokaisessa vaiheessa opetellaan vain yhtä asiaa kerrallaan. Ohjelman jokainen vaihe käydään järjestyksessä läpi. Menetelmä soveltuu autismikirjon henkilöiden lisäksi hyvin myös AS aikuisille sekä vaikeasti vammaisille henkilöille. Pohjatyönä ennen harjoittelun alkua kartoitetaan asiakasta motivoivat asiat tai esineet (esim. suklaa, aistivälineet tai saippuakuplat). Harjoittelutilanteessa pyritään

luomaan tilanne, jossa asiakas haluaa kiihkeästi saada jotain. PECS harjoituksissa asiakas oppii olemaan aloitteellinen, kommunikatiivinen, vihjeriippumaton ja sitkeä ilmaisutaidossa. Vihjeriippumattomuuden opettaminen alusta alkaen on PECS menetelmän tärkeä erityispiirre. (Huuhtanen 2017, 64–68.)

PECS menetelmää käytettäessä asiakkaalle rakentuu yksilöllinen kommunikointikansio. Monen asiakkaan kohdalla siirrytään myöhemmin, taitojen karttuessa laajempien kansioiden käyttöön. Menetelmää käytetään eri diagnooseilla olevien ja eri ikäisten asiakkaiden kanssa. Asiakkaat oppivat menetelmää yksilöllisellä laajuudella, omaan tahtiin. Merkittävää on, että vaikeuksista ja haasteista huolimatta suurin osa asiakkaista oppii tuottamaan vähintään 2-sanaisten lauseen. (Huuhtanen 2017, 67–69.)

Avainsanakansioilla viestintä tapahtuu yksittäisiä, ilmaisun kannalta keskeisiä sanoja eli avainsanoja käyttämällä. Avainsanoja käytettäessä, keskustelukumppanilla on tehtävänä esittää tarkentavia kysymyksiä sekä huomioida myös henkilön sanaton viestintä, kuten eleet ja ilmeet. Avainsanojen tarkoitus käyttäjän näkökulmasta, riippuu aina monesta tekijästä, kuten hänen iästään ja kehitysvaiheesta sekä tilanteesta. Keskustelukumppanin on tärkeää ottaa nämä asiat huomioon. Avainsanakansio sopii käyttäjälle kenelle kommunikointitaulut ja irtokuvat eivät enää riitä viestinnän tarpeisiin ja tarvitaan enemmän sanastoa. Tuhansia kuvia sisältävät laajat kansiot ja lausetasoinen ilmaisu ovat käyttäjälle vielä liian vaikeita. (Papunet 2023b).

Lausekansio on sanalistoihin ja pikaviesteihin perustuva kansio. Lausekansio soveltuu kommunikoinnin apuvälineeksi silloin, kun henkilö pystyy osoittamaan viestinsä valmiista sanalistoista tai toisen henkilön luettelemista vaihtoehdoista. Sanalistoihin perustuvaa kansiota käytetään myös kommunikoinnissa, joka tapahtuu auditivisella askelluksella eli toisen henkilön avustamana. Kansiot sisältävät usein myös aakkostaulun, jonka avulla puuttuvat sanat voi tuottaa aakkostamalla. (Papunet 2023b.) Laajat kommunikointikansiot mahdollistavat käyttäjälleen laajan sanaston, lausetasoisen ilmaisun ja kieliopin käytön muodostettaessa ilmauksia graafisten merkkien avulla (Heister Trygg 2010, 119). Laajat kommunikointikansiot sisältävät yleensä tuhansia kuvia. Kansion laajuuden vuoksi, sanaston opetteluun ja sanojen hakemiseen kommunikointitilanteessa kuluu enemmän aikaa ja vaatii käyttäjältään hyviä kognitiivisia taitoja. Laajojen kommunikointikansioiden rakenne yleensä mahdollistaa kokonaisen lauseen muodostamisen yhdeltä aukeamalta. Tarvittaessa voidaan myös käyttää kieliopillisia muotoja, kuten aika-, monikko- ja genetiivimuotoja. Laajoista kommunikointikansioista käytetään myös nimeä, dynaaminen kansio. (Papunet 2023b).

Opinnäytetyössäni tarkastelemani Super-AACi kansio on lausetasoinen kansio. Kansio mahdollistaa eri mittaisten lauseiden muodostamisen. Tuttu kansio mahdollistaa käyttäjälleen monipuolisen keskustelun aiheesta kuin aiheesta, silloin kun oikea sanasto on käytettävissä. Kielioppimerkkien avulla käyttäjä kykenee ilmaisemaan oikeaa aikamuotoa, esittämään kysymyksiä ja muodostamaan kieltolauseita. Havaintojeni pohjalta olen saanut tietoa aikuisen kansion käyttäjän tarpeista kommentoida, pyytää saada lisätietoa jostain aiheesta. Käyttäjiltä on tullut toivetta pystyä käymään keskusteluja eri aiheista monipuolisemmin kansion avulla. Papunet kannustaa verkkosivuillaan kanssaihmissä mallittamaan ja tukemaan lausetasoisen kansion käytössä keskustelemaan kansion avulla oman päivän tapahtumista sekä kertomaan juttuja ilman tarvetta pysyä totuudessa. Huumori ja hersyvät jutut innostavat käyttämään kansiota monipuolisesti. On tärkeää mahdollistaa kuvien avulla myös aikuisille kansion käyttäjille oman persoonallisuuden ja huumorintajun ilmaisu. Kansion avulla voi pelata pelejä tai tehdä tilauksen ravintolassa. Ajankohtaisista aiheista keskusteluun voi ottaa lehden tai nettisivun ja keskustella jostakin ajankohtaisesta aiheesta kansion avulla. Esimerkiksi Selkosanomien kuvilla -verkkolehden kerrotaan uutisista kuvien tuella mikä tukee kansion käyttöä lehden lukemisen rinnalla. (Papunet 2023b.)

3.6 Super-AACi kansio

Keskityn opinnäytetyössäni Super-AACi kansion tarkasteluun, joka on yksi laajoista kuvakommunikointikansioista. AACi-kansioissa käytettävän AACi-sana tulee AAC-sanasta (Augmentative and Alternative Communication), joka tarkoittaa suomeksi puhetta tukevaa ja korvaavaa kommunikointia. Kansiossa on kategoria-ajattelu. Kansioden toimivuus eli pragmaattisuus kommunikoinnin apuvälineenä on saavutettu sijoittamalla samalle aukeamalle kuvia useista eri sanaluokan sanoista. Viesti pystytään näin ollen tuottamaan vähemmällä sivujen selailulla, mikä lisää käytön mukavuutta ja sujuvuutta. (Valteri 2023a). Laajoissa kommunikointikansioissa on usein merkittävästi enemmän kuvia ja käyttömahdollisuuksia, kuten mahdollisuus ilmaista aikamuotoja ja kielioppimuotoja verrattuna peruskansioon (Huuhtanen 2017, 52–53).

Yksilölliset kommunikointimateriaalit AACi-perheen tuotteilla antavat yksilöllisesti tukea ymmärtämiseen tai puhumiseen. Perus AACi-kansioita on 6 erilaista, joista voi valita sopivamman käyttäjän tarpeiden mukaan. Kansioden erilaiset ominaisuudet liittyvät kuvan kokoon, kansion kokoon, sivulla olevien kuvien määrään, kategorioiden määrään ja kielioppimerkkien laajuuteen.

teen. (Valteri 2023a.) AACi-kansiossa käytetään pääsääntöisesti PCS-kuvia (Picture Communication Symbols), jotka ovat yksinkertaisia piirroskuvia, jotka sisältyvät muun muassa Boardmaker-työkaluohjelmaan (Papunet 2023c). Perus AACi-kansioiden lisäksi saatavilla erilaajuisia toimintatauluja eri aiheista sekä seuraavat AACi-kansiotyypit:

- AACi-irti irtokuvakansio, joka soveltuu varhaisten kommunikointitaitojen harjoitteluun.
- AACi-toimintataulukansio, joka suunnitellaan aina yksittäisen käyttäjän tarpeisiin. Kansioon kuuluu 10 toimintataulua, joiden aiheet valitaan ja sanasto kerätään yhteistyössä käyttäjän ja hänen lähihenkilöidensä kanssa.
- AACi:n korvat, joka on suunniteltu henkilöille, jotka eivät pysty näkörajoitteensa vuoksi hyödyntämään kuvia kommunikointinsa tukena. Audiitivista kansiota käytetään kommunikointikumppanin kanssa, siten että kumppani lukee kansioon kirjoitettuja sanoja ja käyttäjä valitsee haluamansa sanan vastaamalla kyllä tai ei. Kansiossa on kategorinen sanaston ryhmittely. Kommunikointikumppani tukee kielen sosiaalista käyttöä, esimerkiksi, valmiiden ilmausten avulla. (Valteri 2023a).

AACi-kansioille löytyy sisällöltään vastaavat sähköiset AACi-aulustot. Toki sähköiseen taulustoon sisällön laajentamisen mahdollisuudet ovat paremmat peruskansioon verrattuna. AACi-kansioiden käyttöperiaatteita ja visuaalista ilmettä mukailevia helppokäyttöisiä taulustoja, joita on neljä erilaista. AACi-aulustoa käytetään Tikoteekki tai DialoQ –taivuttimen kanssa, jotka ääntyvät merkki merkiltä kieliopillisesti sujuvana suomena lausetasoisesti. AACi-aulusto sisältää jonkin verran myös valmiita viestejä, kuten toivotuksia ja erilaisiin tilanteisiin sopivia kommentteja. (Valteri 2023a).

4 OPINNÄYTETYÖN MENETELMÄT JA ANALYYSIT

Opinnäytetyöni on toiminnallinen työ, jonka toimeksiantaja on Oppimis- ja ohjauskeskus Valteri. Ammatillisessa kentässä toiminnallisen opinnäytetyön tulisi tavoitella toiminnan ohjeistamista, opastamista, toiminnan järjeistämistä tai järjestämistä (Vilkkä & Airaksinen 2004, 9). Opinnäytetyöni produktin tavoitteena on aikuisten Super AACi-kansion yhteiskuntakategorian toimintojen järjeistämisen siten, että kuvallinen sanasto vastaisi paremmin aikuisen käyttäjän tarpeisiin.

Toiminnallisessa opinnäytetyössä opinnäytetyön aiheen lähtökohta ja tutkimuksen kehittämisen kohde perustuu ammattialan käytäntöihin. Näin ollen vastaukset tutkimuskysymyksiin löytyy alan käytännöistä, ammattilaisilta tai heidän asiakkailtaan sekä heidän tuottamistaan materiaaleista ja tutkimuksesta. Ammatillaisen arjessa muodostuva tieto, nojaa toiminnalliseen tietokäsitykseen. Monesti tämä tieto jää ammatillisessa arjessa vain henkilökohtaiseksi omaa toimintaa ohjaavaksi tiedoksi. Henkilökohtainen tietoon pureutuminen kehittämistyönä on myös tuotosten kannalta olennaista ja tärkeää alan ja sen toiminnan kehittymiseksi. (Kostamo, Airaksinen & Vilkkä 2022, 21.) Tavoitteenani oli saada vastauksia ja löytää tietoa havainnoimalla ammattilaisia ja heidän asiakkainaan olevia kansionkäyttäjiä. Yhdistämällä havainnointiin sanastotyön ja strukturoidun haastattelun pyrin saamaan tietoa mahdollisimman monipuolisesti eri menetelmien kautta. Reflektoin aineistonhankintamenetelmin saatua tietoa omaan työkokemuksen kautta saatuun arjen tietoon. Opinnäytetyöni tueksi ammattikirjallisuuden ja muiden verkosta löytyvien lähteiden lisäksi valitsin aineistonhakumenetelmäksi palvelumuotoilun (Service design).

4.1 Aineistonhankintamenetelmät

Tutkimuksellisen kehittämistyöni menetelmäksi valikoitui palvelumuotoilu, joka pitää sisälleen yhteiskehittämisen näkökulman. Palvelumuotoilun keskeisin ominaispiirre on käyttäjakeskeisyys ja kaikki kehittäminen perustuu käyttäjän ja muiden osapuolien tarpeiden ja toiveiden syvälliseen ja empaattiseen ymmärtämiseen. Palvelumuotoilussa tiedon ja ymmärtämisen hankkimiseen käytetään monipuolisesti erilaisia menetelmiä. (Ojasalo, Moilanen & Ritalahti 2015, 72). Käytän opinnäytetyössäni (kuvallisen sanaston) tutkimusaineiston keräämiseen menetelminä havainnointia, strukturoitua haastattelua, sanastotyömenetelmää sovelletusti sekä

erilaisia olemassa olevia lomakkeita ja kyselyitä sekä muuta aineistoa. Menetelmien avulla toivon löytäväni vastauksia tutkimuskysymyksiini.

Palvelumuotoilun juuret ovat muotoilussa. Ero muotoiluun syntyy siitä, että palvelumuotoilu on tekemistä ja prosessi, jonka työn tulos on palvelua- ei muotoilua tai designia, joka syntyy muotoilun kautta. Palvelumuotoilun kehittämisen keskiössä on ihminen tarpeineen. (Tuulaniemi 2011, 63–65.) Haluan kehittää nuorten aikuistuvien ja aikuisten kehitysvammaisten näkökulmasta AACi-kansion yhteiskuntakategorian toimivuutta erilaisissa tilanteissa, kohderyhmän toimintaympäristö huomioiden. Tavoitteenani on sisällyttää yhteiskuntakategorian alle kaikki aikuiselle käyttäjälle tarpeelliset toimintaympäristöt eli kategoriat. Tarkastelen näiden kategorioiden sanastoa ja sitä millaisista kuvista sanasto muodostuu. Erityisesti haluan selvittää ”osallisuus” ja ”saavutettavuus” kuvien käyttöä kommunikointikansioissa.

Palvelumuotoilun yksi keskeisimmistä asioista on empatia eli aito ja syvä kiinnostus kohderyhmään. Tutkimus kohderyhmän odotuksista, tarpeista ja tavoitteista eli asiakasymmärryksen kasvattaminen on yksi palvelumuotoilun kriittisimpiä vaiheita. Palvelun loppukäyttäjien todelliset tarpeet ja motiivit on erittäin tärkeää havaita ja tunnistaa, jotta palvelutuote voi vastata käyttäjien tarpeisiin. Palvelumuotoilulle on tyypillistä, että loppukäyttäjät osallistuvat eri tavoin ja erivahvaisin panoksin prosessiin sen eri vaiheissa. (Tuulaniemi 2011, 142.)

Palvelumuotoilussa laadullisten eli kvalitatiivisten tutkimusmenetelmien on koettu käytännössä soveltuvan määrällistä eli kvantitatiivista menetelmiä paremmin asiakasymmärryksen kasvatamiseen. Laadullisessa tutkimuksessa pyritään selvittämään tutkittavan ilmiön merkitystä tai tarkoitusta sekä saamaan kokonaisvaltainen ja syvä käsitys ilmiöstä. Käytännössä tämä tarkoittaa perehtymistä tutkittavaan ilmiöön liittyviin ajatuksiin, tunteisiin ja vaikuttimiin sekä antamalla tilaa tutkittavien henkilöiden näkökulmille ja kokemuksille. (Tuulaniemi 2011, 142.)

Asiakasymmärryksen tiedonkeruumenetelmiä, joita käytän kehittämistyössäni ovat valmiit lähteet, haastattelu, havainnointi, joka sisältää passiivista tarkkailua sekä eriasteista osallistumista kohderyhmän elämään ja kohderyhmän osallistaminen suunnitteluun (Tuulaniemi 2011, 145).

Opinnäytetyössä organisaatioita tutkittaessa prosessiin kuuluu tutkimuslupan pyytäminen. Hain huhtikuussa 2023 tutkimuslupaa Oppimis- ja ohjauskeskus Valterin omalla tutkimuslupalomakkeella. Hakemuksen käsitteli Tutka-ryhmä, joka on Valterin tutkimusperustaisen toiminnan kehittämisryhmä. Tutkimusluvan saamiseksi lupahakemukseen vaadittiin liitteenä opin-

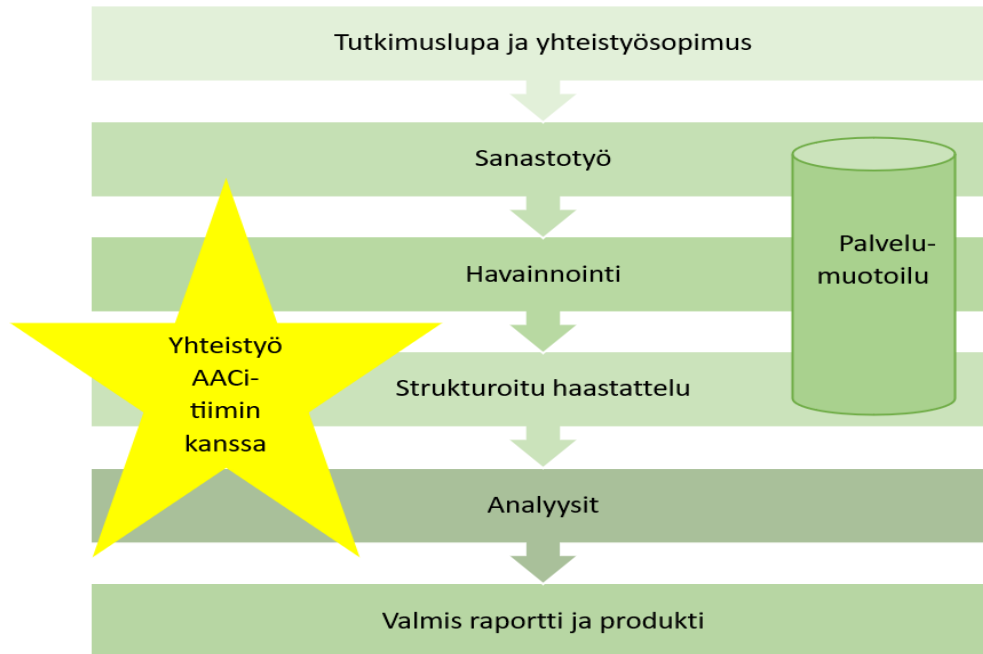
näytetyösuunnitelma, tieto tutkimusmenetelmistä, aineistonhallintasuunnitelma, tietosuojaseloste, laaditut tiedote- sekä suostumuslomakkeet ja erillinen tutkimusrekisteritiedot-lomake. (Valteri 2023.)

Hyvän tieteelliseen käytäntöön kuuluu tutkittavien informointi, tutkittavan suostumuksen pyytäminen ja tietosuoja-asetuksen noudattaminen henkilötietojen käsittelyssä (Humak 2024). Suostumus- ja tiedotelomakkeet oli laadittu Humakin omien mallilomakkeiden pohjalta. Olin laatinut tiedotteen tutkittavien informointi (Liite 1 ja Liite 1b) ja tietosuojatiedotteen sisältävän suostumuslomakkeen osallistujille (Liite 2). Tiedotteessa kerrottiin, että havainnointiin ja haastatteluun osallistuminen olisi täysin vapaaehtoista, sen voisi keskeyttää halutessaan ja siitä voisi myös kieltäytyä. Lisäksi laadin selosteen henkilötietojen käsittelytoimista. Mallipohjat noudattavat hyvän tieteellisen käytänteitä Humakin ohjeiden mukaisesti.

Saatuani tutkimusluvan, solmittiin yhteistyösopimus Humakin ja Oppimis- ja ohjauskeskus Valterin kanssa toukokuussa 2023. Olin lähtenyt selvittämään aiemmin löytykö ”osallisuus” ja ”saavutettavuus” kuvia muista markkinoilla olevista kommunikointikansioista. Toukokuussa 2023 aloitin kuvien työstämisen Boardmaker ohjelmalla. Jatkoin opinnäytetyötäni kesäkuussa 2023 aloittamalla yhteiskuntasanan keräämisen sanastotyönmenetelmällä erilaisia lomakkeita ja muiden kommunikointikansioiden sanastoa hyödyntäen.

Loin asiakasprofiilin AACi-kansion aikuisesta käyttäjästä ja hänen toimintaympäristöistään. Sanastotyöstä kerron tarkemmin luvussa 4.2. Elo-marraskuun 2023 aikana havainnoin aidoissa yhteiskunnallisissa tilanteissa yhteiskuntakategorian toimivuutta. Havainnoin kuinka ammattilainen kommunikoi puhevammaisen henkilön kanssa kommunikointikansiota käyttäen ja millaista sanastoa tilanteissa käytettiin. Kiinnitin huomiota siihen löytykö kansiosta sanoille vastaava kuva. Havaintojen perusteella toivoin saavani käsityksen kansion sanaston toimivuudesta ja sen puutteista. Havainnointia toteutin eri tavoin. Kokouksissa ja opetuksessa käytin havainnointiin tekemääni lomakepohjaa (Liite 3), johon keräsin eri kategorioihin liittyvää sanastoa. Näissä keskityin tiukasti havainnoimaan ammattilaisten käyttämää sanastoa. Käsittelen havainnoinnin tarkemmin luvussa 4.4. Tammikuussa pidin strukturoidun haastattelun, kehitysvammaisille aikuisille henkilöille, jotka käyttävät kommunikoinnissaan kommunikointikansiota tai kuvia. Haastattelun pohjalla käytin tekemääni kuvitettua kyselyä (Liite 4.) Kerron aiheesta lisää luvussa 4.6. Läpi opinnäytetyön prosessin ylläpidin aktiivista suhdetta tilaajaan AACi-tiimin kautta.

Alla havainnoiva kuvio opinnäytetyöni prosessin vaiheista.

Kuvio 2. Opinnäytetyön prosessikuvaus. Grafiikka: Word SmartArt Anne Puromäki (2024).

4.2 Sanastotyön toteutus

Tieteen termipankki määrittelee sanastotyön tietyn erikoisalan käsitteiden ja niiden nimityksiä koskevan tiedon systemaattiseksi keräämiseksi, analysoinniksi, kuvaamiseksi ja esittämiseksi (Tieteen termipankki 2024). Kommunikointikansioon tulisi valita kuvat, joiden sanaston sisältö huomioi puhevammaisen asiakkaan kommunikointitarpeet. jotta kuvia käyttävä puhevammaisen asiakas ja hänen vuorovaikutuskumppaninsa ymmärtäisivät toisiaan. Oikeanlainen kansion sanasto mahdollistaa myös puhevammaisten tulkauksessa viestin välittämisen keskustelutilanteissa osapuolille oikein.

Sanastotyön suunnittelussa ja organisoinnissa hyödynsin Heidi Suonuutin sanastotyön oppaan (2006) ohjeita sanastotyön organisointiin ja työn eri vaiheisiin. Tilaajatahon AACi-tiimin jäsenistä sain koottua asiantuntijaryhmän, jonka kanssa olin aktiivisessa suhteessa läpi kehittämistyön. Käännyin myös tuttujen tulkkausalan asiantuntijoiden puoleen, kun kaipasin neuvoja ja mielipiteitä kehittämistehtävässäni. Hankin tietoa sanastotyön periaatteista, menetelmistä ja

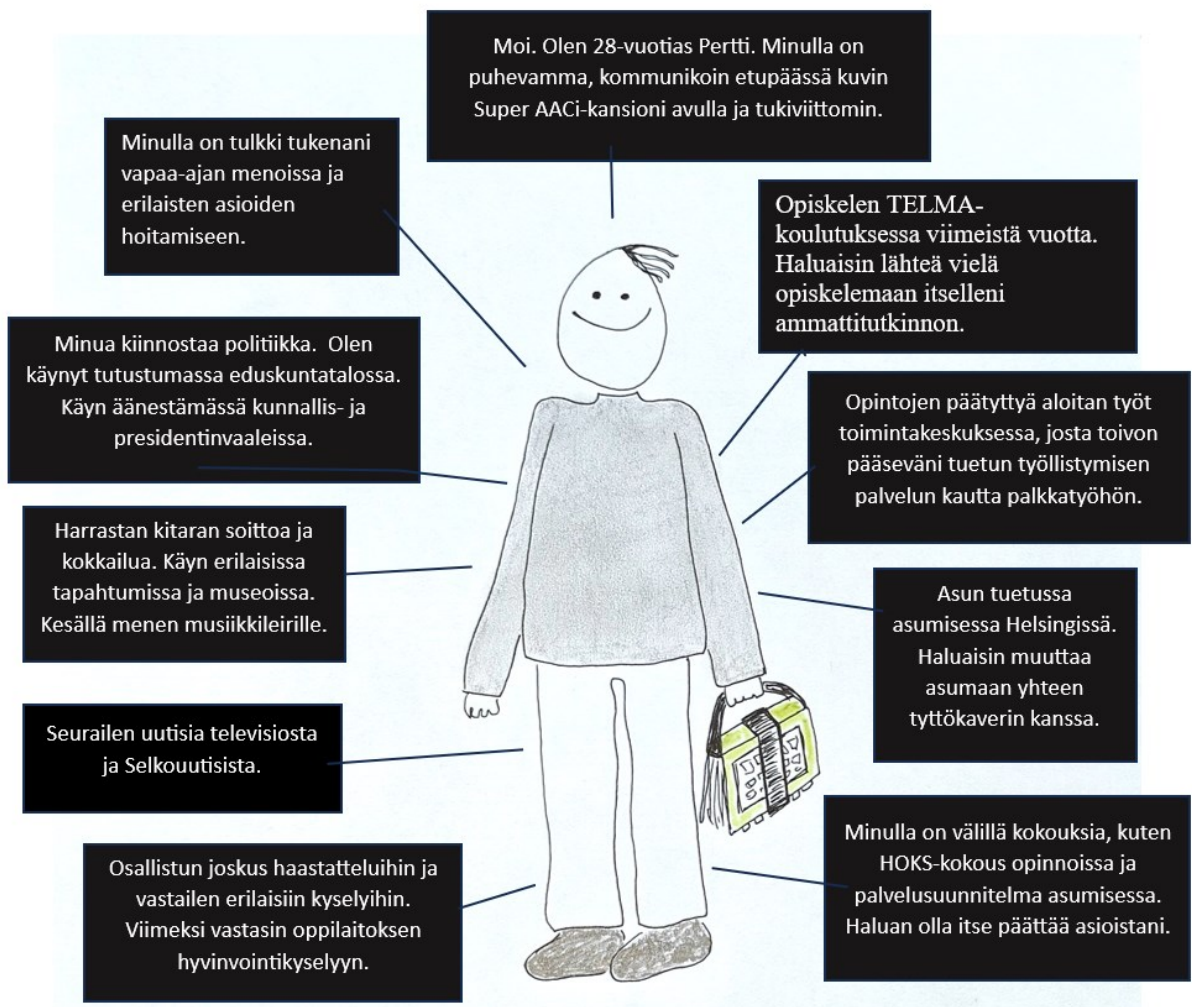
menettelytavoista alan kirjallisuudesta. Jouduin osin soveltamaan saamaani tietoa, koska sanastotyössäni tutkinnan alla oli kuvin toteutettava sanasto. Tavoitteena oli selvittää kommunikointikansion yhteiskunta sanaston ydin, käyttäjänäkökulma huomioiden. Käytettävä kieli on selkeää yleiskieltä. Sanaston kuvat toteutettiin PCS-kuvin. Tein aiherajauksen rajaamalla kansion eri kategorioista tutkittavan sanaston yhteiskuntakategoriaan ja tämän kategorian alle kuuluviin alakategorioihin. Tein aikataulun sanaston keräämiseen ja kansion sivujen työstämiseen (Suonuutti 2006, liitesivut). Sovelsin Suonuutin ohjeita yhdessä Selkokeskuksen selkokuvaoppaan kanssa, sillä ohjeita kuvakommunikoinnin sanastotyölle ei suoranaisesti löytynyt.

Minua kiinnostivat erityisesti kuvat ”osallisuus” ja ”saavutettavuus”, jotka puuttuivat AACi-kansioista. Tutkin Kipinäkeskuksen Roihu-kommunikointikansiota nuorille ja aikuisille sekä Papunetin Kommunikointikansiota aikuisille. Etsin löytyisikö muista valmistajien materiaaleista, kuten aikuisille suunnatuista yksittäisistä toimintatauluista osallisuus ja saavutettavuus sanaa. Tutkin myös auditiivisten kommunikointikansioista, kuten Papunetin Viesti-sanakan-siota ja Valterin AACi:n korvat osallisuus ja saavutettavuus sanoja. Keräsin kansioiden yhteiskuntakategorioiden sanoista sanalistan. Vertasin kansioiden sanalistan vastaavuutta Super-AACi kansion kuviin.

Sanaston kieleksi valikoitui AACi-kansioissa käytettävät PCS-kuvat ja suomen kieli. Kielessä erityisenä huomioitavana asiana on selkokieliisyys käyttäjäryhmä huomioiden ja suomalaiseen yhteiskuntaan sopiva sanasto. Kuvakommunikointikansion sanasto koostuu niistä ilmauksista, joita henkilö tarvitsee erilaisissa kommunikointitilanteissaan (Papunet 2023b). Sanaston käsitteiden määrää määrittelee työssäni Super-AACi kansion kategoriarakenne ja yhdelle aukeamalle mahtuva kommunikointimerkkien (PCS-kuvat) määrä. Huomioitavaa on, että yhden kansion aukeaman sanasto antaisi käyttäjälle mahdollisuuksia tarkkaan ja monipuoliseen ilmaisuun sekä lauseiden rakentamiseen ja jopa kieliopin käyttöön kategorian aiheesta (mt.) Aukeamalle eri sanaluokista tulevat merkit mahdollistavat lauseen muodostamisen. Kategorioittain tarvitaan aihekohtainen sanasto sanaluokittain, jotta aihekohtainen ilmaisu onnistuu. Esimerkkinä politiikka kategorian kuvista muodostuva lause: ”Minä menen äänestämään uutta presidenttiä sunnuntaina.” Aukeamalla kuvat minä, mennä, äänestää ja presidentti. Kuva sunnuntai löytyy aika kategoriasta.

Valitsin kehittämistyöni kohderyhmäksi kehitysvammaiset aikuiset kommunikointikansion käyttäjät. Kansion sanaston rakentamisvaiheessa tulisi olla riittävästi tietoa kohderyhmästä ja

heidän elämämpiiristään, kommunikointitarpeistaan ja -kumppaneistaan sekä kommunikointitilanteista (Papunet 2023b). Kohderyhmä ja heidän toimintaympäristönsä ovat minulle tuttuja työni ja arjen kokemuksen kautta. Lähdin suunnittelemaan yhteiskuntakategorian sisältöä (alakatgoriat) ajatuskarttaa hyödyntäen. Ajatuskarttaani olin luonut mielikuvan aikuisesta kehitysvammaisesta Super-AACi kansion käyttäjästä ja hänen toimintaympäristöstään. Hyödynnän tiedonhankinnassa mielikuvaa ympäristön tarjoustusta, miettimällä mitä kuvia aikuinen henkilö tarvitsee kommunikointiin erilaisissa ympäristöissä toimiessaan. Tarjouma (affordance) tarkoittaa ympäristön tarjoamia mahdollisuuksia. Tarjouman käsite kuvaa ympäristön tarjoamaa tukea, joka mahdollistaa kielen oppimisen edistymisen. (Tieteen termipankki 2023.)

Kuva 3: Ajatuskartta puhevammaisen asiakkaan toimintaympäristöistä. Kuva: Anne Puromäki (2024).

Aikuisuuteen liittyy monipuolisesti eri asioita kuten työ, asioinnit, koulutus, koti, politiikka ja yhteiskunta. Kohderyhmän ihmisten elämään liittyy myös erilaisten tuen tarpeiden ja toimintakyvyn selvittelyä erilaisilla arvioinneilla, kokouksilla ja kyselyillä. Kansiota kokous- ja kyselysanastoon liittyviä kuvia ei oikeastaan löydy, jolloin kansion käyttäjä jää tilanteessa ilman kuvallista tukea. Ilman kuvia hänen voi olla vaikea ymmärtää mistä puhutaan, eikä hänellä ole mahdollisuutta osallistua keskusteluun tasa-arvoisesti ja itsemääräämisoikeuden mukaisesti. Jokaisen yksilön perusoikeuteen kuuluu oikeus määrätä omasta elämästä ja päättää itseään koskevista asioista. Itsemääräämisoikeuden ja osallisuuden toteutumisen edellytyksenä on toimiva vuorovaikutus vammaisen ihmisen ja muiden ihmisten välillä. (THL 2023.)

Pohdin tukisiko kokousaiheinen kategoria vuorovaikutusta kokouksissa ja muissa vastaavallisissa tilanteissa kansionkäyttäjää. Lähdin selvittämään tarvetta kokouskategorialle ja millaista kuvallista sanastoa kokouskategoria tulisi pitää sisällään, jotta se pystyisi palvelemaan käyttäjiään mahdollisimman monenlaisissa kokoustilanteissa.

Tavoitteenani oli kerätä mahdollisimman paljon erilaisia kehitysvammaisten asiakkaiden kanssa käytettäviä lomakkeita ja kyselyitä, joista toivoin saavani sopivaa sanastoa yhteiskuntakategoriaa varten. Lähdeaineistona käytin Telma-koulutuksen opetussuunnitelmaa, henkilökohtaisen osaamisen kehittämissuunnitelmaa (HOKS), opiskelijoille suunnattua hyvinvointikyselyä, Timantti-kysely, RUORI-itsearviointi lomake, opiskelijoiden työelämänvalmentautumisjakson itsearviointimatriisia. Tutkin millaista sanastoa piti sisällään vammaisten henkilöiden tulkkauspalveluhakemus, erilaiset kelalomakkeet ja asumis- ja työtoimintoihin tarkoitetut palvelusuunnitelmat. Mietin millaista kieltä ja sanastoa käytettiin, kun asioitiin kelassa, pankissa, terveydenhuollossa. Lisäksi tutkin sanaston käyttöä vapaa-ajan ja poliittisten asiointien, kuten äänestämisen yhteydessä. Tutkin eri kommunikointikansioiden yhteiskuntakategorioiden sisältöjä nähdäkseni millaista sanastoa ne pitivät sisällään ja löytyisikö niistä valmista uutta materiaalia AACi-kansion yhteiskunta sivuille. Pysin tarkastelemaan aineistoa läpi mahdollisimman monipuolisesti, jotta saisin hyvän ja kattavan kuvan kohderyhmän kanssa käytettävästä sanastosta.

Poimin aineistosta sanastoa eri yhteiskunnan kategorioihin. Tein sanoista sanalistan, josta poimin aihepiireittäin useimmiten käytetyt sanat. Tutkin millaisia yhteiskunnassa olemiseen ja toimimiseen liittyviä kategorioita ja sanastoa löytyi muista aikuisille suunnatuista kansioista.

Poimin aineistoista sanoja, kiinnittäen huomion erityisesti usein toistuviin sanoihin ja termeihin, jotka vaikuttivat aineiston ydinsanastolta. Tein eri aineistoista keräämistäni sanoista sanalistan. Laskin sanojen toistuvuuden. Usein toistuvat sanat merkitsin itselleni ylös jatkoa varten.

4.3 Sanastotyön analyysi

Yhteiskuntakategorian sanastoa rakentaessani mietin myös mitä eri tilanteissa, kuten vaikkapa kokoustilanteissa, yleensä puhutaan. Sanastotyössä poimimani toistuvasti käytetyt sanat otin vertailuun AACi-kansion kuvat. Merkitsin ylös kansiossa jo käytössä olevat kuvat. Kiinnitin huomion erityisesti kansioista puuttuviin kuviin ja pohdin niiden tarpeellisuutta. Esimerkiksi sana ”tuki” nousi toistuvasti aineistoissa esiin, eikä kuvaa löydy Super-AACi kansioista. ”Tuki” on sana, jota käytetään sanan monissa merkityksissä. Mietitään tuen tarpeita ja tukimuotoja, puhutaan tukitoimenpiteistä sekä tukipalveluista. Useat kansion käyttäjät ovat arjessaan toimintakeskuksissa OSKU-ryhmässä, joka tarjoaa osallisuutta tukevaa toimintaa. Mielestäni kuvan tarpeellisuus oli selvää. Käytettävien kuvien määrä kansiossa on rajallinen, joten valittavat kuvat oli valikoitava tarkoin.

Kuvat ”osallisuus” ja ”saavutettavuus” puuttuivat AACi-kansioista, joten etsin löytyisikö kuvia muista kansioista. Kuvia ei löytynyt Kipinäkeskuksen Roihu-kommunikointikansiosta nuorille ja aikuisille eikä Papunetin Kommunikointikansiosta aikuisille. Sanoja ei löytynyt myöskään auditiiivista kansioista Papunetin Viesti-sanakansiosta eikä Valterin AACi:n korvat kansioista. Niinpä aloitin sanojen rakentamisen Boardmaker ohjelmalla toukokuussa 2023, sanastotyöhön ja selkokuvaoppaaseen tukeutuen. Konsultoin AACi-tiimiä työn edetessä perustellen valintojani ja huomioin heidän toiveensa tarkoin.

Koin haasteelliseksi ammattikielessä ja kehitysvammaisen arjessa käytettävän kielen epäsymmetrian. Ammattikielessä käytettävä erikoissanaston ja puhevammaisen ihmisen kanssa käytössä olevan selkeän tai selkokielen yleiskielen yhteensovitus ei ole helppoa. Lisäksi huomioni kohteena oli käyttäjäryhmän heterogeenisyyden huomioiminen valittavan sanaston suhteen. Eri käyttäjillä on erilaiset tarpeet kansion sanastolle ja käytölle. Kommunikointikansio perusversion eli tehdasversion tulisi olla sanastoltaan sellainen, että muokkaamalla yksilöllisesti kansio toimii mahdollisimman monella käyttäjällä. Päädyin valitsemaan yhteiskuntakategoriaan päivittämäni sivuun pääosin kohderyhmälle ymmärrettäviä yleiskielen sanoja. Koin

tärkeäksi myös lisätä käsitteistöltään hankalat ”osallisuus” ja ”saavutettavuus” sanat, jotka toistuivat eri konteksteissa ja liittyivät vahvasti ilmiöön, joka puhuttaa tässä hetkessä meitä kaikkia. Kerron sanojen rakentamiseen liittyvistä asioista lisää kappaleessa 5.1.

Erilaisissa kokoustilanteissa valmiita kysely- tai asiointipohjia ei ollut. Tilanteissa käytiin kyseiseen kokoukseen ja instituutioon liittyviä etukäteen määriteltyjä asioita, jotka liittyivät pääsääntöisesti asiakkaalle sen hetkisiin, ennakkoon määriteltyihin tavoitteisiin. Tavoitteiden pohjalla on kyseisen instituution kuten esimerkiksi oppilaitoksessa opetussuunnitelma tai työtoiminnassa palvelusuunnitelma. Tavoitteita määrittelevät myös kyseisen instituution omat arvot ja strategia. Esimerkiksi Telma opintojen HOKS kokouksessa käydään läpi opiskelijan yksilöllisten tarpeiden mukaan nousseita asioita, opintoihin liittyen. Telma opinnot valmentavat työhön -ja itsenäiseen elämän, joten kokouksen sanasto liittyy opintoihin, työelämään, yhteiskuntaan, asumiseen, vapaa-aikaan ja niihin liittyviin palveluihin, kuten esimerkiksi tulkkauspalvelu joidenkin opiskelijoiden osalta. Telma-koulutuksen henkilöstöön kuuluvana, minulla oli mahdollisuus tutkia Telma-koulutuksen opetussuunnitelmassa ja wilmassa (oppilaitosten työ- ja viestintäjärjestelmä) olevaa sanastoa opinnäytetyöni sanastotyöskentelyyn.

Hyödynsin selkokuvaoppaan ohjeita uusia kuvia valitessani ja rakentaessani yhteiskuntakategoriaan. Kuvan tulisi välittää sitä tietoa, jota teksti tavoittelee ymmärrettävässä ja kiinnostavassa muodossa. Selkokuvan kenties tärkeimpiä tehtäviä on informaation välittäminen ja tukea informaation muistamista. Tutkitusti tiedetään, että kuvat muistetaan paremmin kuin sanat. (Selkokeskus 2023, 6–7.)

4.4 Havainnoinnin toteutus

Käytin opinnäytetyössäni havainnoinnin menetelminä ei-osallistuvaa, suoraa havainnointia ja osallistuvaa havainnointia, jossa tutkijalla on aktiivinen rooli havainnoitavassa toiminnassa (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006, luku 6.4 ”Havainnointi”). Perehdyin etukäteen havainnointitilanteisiin. Havainnointitilanteet palvelivat yhteiskuntakategorian sisältöön liittyvän tiedon kartoittamisessa, millaista sanastoa havainnoimissani keskustelussa käytettiin ja millaista sisältöä kohderyhmän kommunikointikansiot pitivät sisällään. Kuinka hyvin kansion kuvat mahdollistivat keskustelun näissä aihepiireissä. Valitsin kansion yhteiskuntakategorian tutkimiseen havainnointitilanteiksi tilanteita, joissa oli AACi-kansio käytössä ja keskustelun tee-

moina yhteiskunnassa toimimiseen liittyviä aiheita. Pohdin tapoja dokumentoida havainnoimalla saatua tietoa. Tapoja dokumentoida on videoiminen, äänen tallentaminen, valokuvat ja käsin kirjaaminen. Havainnointi voi usein antaa valtavasti informaatiota tilanteesta ja haasteeksi voi muodostua muistiin kirjaaminen havainnointitilanteesta. (Vilkkä 2006, 40.) Päädyin kuitenkin kirjaamisen ja laadin sitä varten havainnointilomakkeen (Liite 3), johon rajasin mitä asioita kirjaan havainnointitilanteista kuulemani ja näkemäni perusteella.

Huomasin havainnoivani yhteiskuntakategoriaan liittyvää sanastoa jatkuvasti ohjaustyössäni oppilaitoksessa ja tulkin roolissa vaihtuvissa tilanteissa, etenkin kansiota käyttävien asiakkaiden kanssa, mutta myös muiden kehitysvammaisten asiakkaiden kanssa kommunikointikeinosta riippumatta. Ympäristössä puhuttu kieli ja aihealueet olivat joka tapauksessa samat. Kiinnitin havainnoinnissa huomioni käytössä oleviin sanoihin ja löytyikö niille kuvallista vastinetta. Huomioin itsessäni kertomisen ja tulkkauksen vaikeuden, kun sopivaa kuvallista sanastoa ei ollut käytössä. Kommunikointi oli hidasta ja viestin merkitys saattoi vaihtaa muotoaan.

Kohdistetussa havainnoinnissa tutkija osallistuu tutkittavan kohteen arkielämään, mutta havainnointi kohdistetaan vain ennalta määriteltyihin asioihin, tapahtumiin, tilanteisiin tai suhteisiin tutkimuskohteessa (Vilkkä 2021, luku 5 ”Osallistuva havainnointi ja tarkkailu”).

Keskityin havainnoimaan millaisia sanoja käytettiin kohderyhmän kanssa erilaisissa yhteiskunnallisissa tilanteissa, kuten kokoustilanteissa ja miten kansion sanasto vastasi käytettyjä sanoja ja löytyikö tilanteissa esiin tulevia aihealueita kansiosta. Keskityin havainnoimaan ja kirjaamaan havainnointitilanteissa etupäässä kommunikointikansion yhteiskuntakategoriaan liittyvää sanastoa. Oma työkokemukseni kehitysvammaisten aikuisten kanssa toimimisesta eri toimintaympäristöissä ja erilaisten kommunikointikansioiden käyttäminen kohderyhmän henkilöiden kanssa auttoivat sanaston rajaamisessa.

Ei-osallistuva havainnointi tapahtui havainnoimalla ammattilaisten sanaston käyttöä yhteiskuntaan liittyvissä asioissa kokoustilanteessa. Käytin tekemääni lomakepohjaa havaintojeni kirjaamiseen (Liite 3). Ennen varsinaista havainnointitilannetta olin kertonut havainnoitaville henkilöille opinnäytetyöstäni ja lähetin heille tiedotteen asiasta (Liite 1), Havainnoitavan tiedottaminen. Pyysin asianomaisilta allekirjoituksen Tutkittavan suostumus lomakkeen ennen havainnointitilannetta (Liite 2). Päädyin havainnoimaan tältä osin ammattilaisia; opettajaa ja tulkkia ja kuinka he käyttivät yhteiskuntakategoriaan liittyvää sanastoa. Miten hyvin ammattilaisen

käyttämä sanasto löytyy kommunikointikansion sanastosta. Tämän sanaston kautta uskon tarvittavan ydinsanaston löytyvän yhteiskuntakategoriaan.

Ei-osallistuvan havainnoinnin toteutin elo-syyskuussa 2023 kahdessa Telma-koulutuksen HOKS kokouksessa. Kokousten kesto oli noin puolitoista tuntia kerrallaan. Syyskuussa 2023 olin havainnoimassa toimintakeskuksen asiakkaalleen järjestämää palvelusuunnitelma kokouksesta, joka kesti noin puoli tuntia. Samana päivänä havainnoin muutaman tunnin ajan toimintakeskuksen ohjaushenkilöstöä sekä ryhmän puhevammaisia, kehitysvammaisia asiakkaita. Ryhmän käsiteltävänä aiheena oli muun muassa yhteiskunnassa toimiminen. Ryhmässä oli tuolloin paikalla neljä asiakasta, joilla oli käytössään AACi-kansio tai vastaava sovellus.

Tein havainnointia varten itselleni lomakkeen (Liite 1), johon kirjasin havaintoni. Lomakkeeseen olin eritellyt yhteiskuntakategoriaan sopivat alakategoriat: asioinnit, toimari ja työ, koulutus, uutiset, politiikka, kokous ja jotain muuta. Tein kategorioille palstat, johon mahtui kirjoittamaan aihekohtaisesti sanastoa, jota käytettiin havainnointitilanteessa. Kirjoitin ylös kaikki yhteiskuntakategorian alakategorioihin liittyvät keskusteluissa kuulemani sanat. Kirjasin lomakkeeseen myös havainnoinnin kohteena olleet ammattinimikkeet ja muut statukset, havainnoinnin kohteena käytetty AACi-kansio ja mikä kategoria kansiossa oli käytössä. Mitä aihealueita keskusteluissa käytiin, eli mihin alakategorioihin keskustelut liittyivät. Havaintojani käytetystä sanastosta vertailin Super-AACi kansion yhteiskuntakategorian sanastoon.

Havainnoimme erilaisia asioita päivittäin. Tieteellinen havainnointi on systemaattista tarkkailua eikä vain satunnaista katselemista. (Hirsjärvi, Remes, Sajavaara & Sinivuori 2004, luku 6.4 ”Havainnointi”). Havainnointia voidaan käyttää joko itsenäisesti tai esimerkiksi haastattelun lisänä ja tukena. Käytän havainnointia osana palvelumuotoilua. Havainnoinnin etuna on, että se mahdollistaa pääsyn tapahtumien luonnollisiin ympäristöihin. Itse sain sen avulla välitöntä ja suoraa informaatiota AACi-kansion käytöstä ja toimivuudesta erilaissa kokous ja yhteiskunnallisissa tilanteissa, joissa puhevammaisen henkilö käyttää tai hyötyisi erityisesti kansion yhteiskuntakategoriasta. Havainnointi antaa myös tietoa yksilön, ryhmien ja organisaatioiden toiminnasta ja käyttäytymisestä. Havainnointi sopii menetelmänä hyvin erinomaisesti vuorovaihtuksen tutkimiseen. Menetelmäksi sopii myös silloin, kun tutkittavilla on kielellisiä vaikeuksia kuten kohderyhmälläni (Hirsjärvi ym. 2004, luku 6.4 ”Havainnointi”).

Osallistuvan havainnoinnin käyttäminen edellyttää yleensä yhteisöön sisään pääsemistä (Vilkkä 2021, luku 5 ”Osallistava havainnointi ja tarkkailu”). Olin tuttu suurimmalle osalle

tutkimukseen osallistuvista henkilöistä. Joten koin pääseväni hyvin osaksi yhteisöä ja minulle haluttiin kertoa asioista tutkimukseen liittyen.

Kulttuurituotteet, kaikki ihmisen tuottama kuva- ja tekstimateriaali sopivat hyvin havainnoinnin kohteeksi. Ne sisältävät jo itsessään merkityksiä eli ihmisten kokemuksia, käsityksiä, uskomuksia, haluja, ihanteita ja arvoja. (Vilkka 2021, luku 5 ”Kuvat ja tekstit havainnointiaineistona”.) Opinnäytetyössä keskityin nimenomaan havainnoimaan yhteiskuntakategoriaan liittyvää sanastoa ja millaisia kuvia käytettiin.

Havainnointini osallistavassa osuudessa roolini oli havainnoitavassa toiminnassa aktiivinen, osallistaen havainnoitavat henkilöt mukaan toimintaan. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006, luku 6.4 ”Havainnointi”). Nämä havainnoitavat henkilöt olivat tietoisia ja kiinnostuneita opinnäytetyöstäni. He olivat itse myös aktiivisesti halunneet tuoda esiin kansionsa puutteet ja millaisia asioita he kansiossaan toivoisivat olevan. Havainnoin asiakkaiden kansioiden sanastoa heidän luvallaan ja myötävaikutuksellaan.

Opinnäytetyöni tulkinnallinen näkökulma muodostuu tekemistäni havainnoinneista ja niihin pohjautuvista aineistoista. Havainnointia olen toteuttanut etupäässä aktiivisesti osallistuen omassa työroolissani, mutta myös tarkkailijan roolissa. Tulkinnan näkökulmaan kuuluvat myös keskustelut, joita olen käynyt AACi-tiimin ja muiden ammattiryhmien kuten tulkkien kanssa kuvien käyttöön liittyen.

Havainnoin miten hyvin kansion sanasto palveli asiakasta ja ammattilaista erilaisissa tilanteissa, joissa käsiteltiin yhteiskunnassa olemista. Valitsin havainnoitaviksi ammattilaisia ja työntekijöitä, joilla oli kokemusta puhevammaisten kehitysvammaisten aikuisten henkilöiden kanssa kommunikoimisesta erityisesti kuvien avulla. Oli oleellista että, heillä oli myös kokemusta kehitysvammaisen henkilön osallistamisesta ja saavutettavan sekä osallisuutta tukevan toiminnan kehittämistä.

Havaintojakson aikana keräämäni aineisto sisälsi materiaalia puhevammaisen asiakkaan ja vuorovaikutuskumppaneiden vuorovaikutuksesta, ja siitä miten hyvin kansiosta löytyi kuvia tukemaan keskustelujen kulkua. Havaintoaineiston tärkeimmät motiivit liittyvät tässä opinnäytetyössä aikuisen kansion käyttäjän yhteiskunnassa toimimiseen tarvitsemaan sanastoon. Havaintoaineisto muodostui erilaisista tilanteista, joissa käytiin keskusteluja yhteiskunta aiheeseen liittyen ja näistä tilanteista tehtyihin havaintomuistiinpanoihin. (Suonuuti 2006).

4.5 Havainnoinnin analyysi

Tutkittavat havainnot voivat kohdistua käyttäytymiseen, tapahtumiin, tai fyysisiin kohteisiin kuten minun työssäni kommunikointikansioon. Havainnointi tuki käsitystäni sanaston puutteellisuudesta. Useimmassa havainnointitilanteessa käytetystä kansiosta löytyi vain yksi yhteiskuntaan liittyvä alakategoria, kuten esimerkiksi koulu. Tällöin vaikka työhön ja yhteiskuntaan tai asiointiin liittyvistä asioista keskusteltaessa kansiota käyttävä henkilö ei saanut kuvallista tukea keskusteluun. Oli myös tilanteita, jossa tulkki tai muu kommunikointia tukeva henkilö ei pystynyt käyttämään kansiota viestin vahvistamisessa tai puheen tukena. Kansion käyttäjällä ei aina ollut mahdollisuutta tehdä valintoja, esittää kommentteja tai kysymyksiä kaikkiin aihepiireihin, joita keskustelussa ilmeni. Koin, että henkilö jäi tilanteissa hieman ulkopuoliseksi, koska ei aina ymmärtänyt hänelle esitettyjä kysymyksiä tai mistä tarkalleen keskusteltiin. Näissä tilanteissa tulkit siirtyivät käyttämän tulkkauksen keinona muita keinoja kansion sijaan, kuten piirtämistä, muita kuvia, asioiden auki selittämistä sanallisesti tai tuki-viittomin asiakkaan käytössä olevien kommunikointikeinojen mukaan.

Havainnoimieni kehitysvammaisten aikuisten asiakkaiden käyttämät kansiot olivat lähes poikkeuksetta Super- tai Midi-AACi kansioita. Katteoria 15:een oli valikoitunut pääsääntöisesti yksi katteoria joko koulu, yhteiskunta tai toimari. Joihinkin kansioihin oli otettu katteoria 15 tuplana esimerkiksi toimari ja yhteiskuntakatteoria. Kenelläkään havainnoitavista ei ollut käytössä vuoden 2021 mallin yhteiskuntakatteoriaa.

Käyttäjällä tulisi olla aina käytössään merkki, jolla hän voi ilmaista, jos kommunikointitaulussa ei ole käytössä hänen kaipaamaansa merkkiä (Huuhtanen 2017, 50). Havainnoinnin ja keskusteluiden kautta nousi esiin tarve merkille, jolla asiakas voisi ilmaista, jos hän ei ymmärrä keskustelussa käytyjä asioita tai termejä. Esimerkiksi valmis lausekuvake: ”Kertoisitko lisää” tai ”En ymmärtänyt mitä sanoit”. Valmiit lauseet nähtiin tarpeellisina myös tulkkauksen näkökulmasta. Esimerkiksi tilanteissa, jossa tulkki saattoi kokea, ettei asiakas välttämättä ymmärtänyt keskustelun kulkua, eikä hänellä ollut keinoa ilmaista kansion avulla tarpeesta saada lisätietoa aiheesta. Tulkki olisi toivonut, että tällaisessa tilanteessa hän olisi voinut tarjota kuvaa, jolla asiakas olisi itse voinut ilmaista asiansa.

Tilanne, jossa henkilö ei kykene täysin ymmärtämään keskustelua puutteellisen kommunikointikeinon vuoksi, ei mahdollista itsemääräämisoikeuden ja osallisuuden toteutumista. Puutteellisen sanaston avulla puhevammaisen henkilö ei kykene ilmaisemaan itseään erilaisissa tilanteissa. Erilaiset kokoukset ja kyselyt saattavat olla pulmallisia ja kyselylomakkeet ovat usein vaikeaselkoisia puhevammaiselle ihmiselle. Kokouskäytäntöihin liittyy sanastoa, jota ei tällä hetkellä löydy kansioista. Oman toimintakyvyn arvioiminen ja tuen tarpeen määrittely on erityisen hankalaa, jos käsitteet ovat vieraita, eikä niille löydy kuvaa.

Puhetta voidaan tulkauksen avulla selkokielistää avaamalla käsitteitä asiakkaalle ymmärrettävämpään muotoon. Erilaisissa kokous- ja haastattelutilanteissa AACi-kansioista ei oikein löydy keskusteluaiheisiin liittyviä kuvia. Tällöin asioiden läpikäyminen on ratkaistu usein muutoin kuin kansiota apuna käyttäen. Keinona käytetään nopean piirtämisen tekniikkaa, tukiviittomia, yksittäisiä kuvia tai sanallisesti käsitteitä avaamalla ja pilkkomalla. Riippuen asiakkaan käyttämistä muista kommunikointikeinoista.

Äänestäminen ja vaalit ovat nousseet ajankohtaisuudellaan havainnoissani esiin. Nykyään moni kehitysvammaisen aikuinen käy äänestämässä ja äänestämiseen ja vaaleihin liittyvistä asioista keskustellaan opintojen yhteydessä ja toimintakeskuksissa. Toimintakeskuksissa on järjestetty varjoäänestyksiä, jotta asiakkaat saisivat tietoa vaaleista ja äänestämisestä sekä pystyisivät harjoittelemaan äänestämistä etukäteen.

Artikla 29: Osallistuminen politiikkaan varmistaa vammaisten ihmisen oikeuden osallistua politiikkaan samalla tapaa kuin muut. Artiklan mukaan vammaiselle ihmiselle pitää järjestää mahdollisuus äänestämiseen helposti, esteettömästi ja saavutettavasti. Heillä on oikeus perustaa järjestöjä, osallistua poliittiseen toimintaan ja järjestötyöhön sekä olla vaikuttamassa politiikassa kaikin mahdollisin tavoin. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2023.) Kommunikointikansion käyttäjän poliittinen osallisuus toteutuu vasta, kun kansioista löytyy tarvittavat kuvat politiikkaan liittyen. Käyttäjälle oikeanlaiset kuvat mahdollistavat tiedon saamisen ymmärrettävässä muodossa. Aihekohtaiset kuvat mahdollistavat uusien käsitteiden oppimisen, mahdollisuuden keskusteluun ja sitä kautta yhteiskuntaan vaikuttamiseen.

4.6 Strukturoitu haastattelu kohderyhmälle

Haastattelu on yksi käytetyimmistä tiedonkeruumenetelmistä kehittämistyössä. Haastattelun tehtävä voi olla asioiden selventäminen tai syventäminen. Se mahdollistaa myös vaikeiden ja

arkojen aiheiden selvittämisen. Aidoissa toimintaympäristöissä, kuten arkiympäristöissä tehdyt haastattelut antavat usein syvällisemmän kuvan haastateltavan ajatuksista. Asioita on helpompi muistaa ja kuvailla kun ollaan niiden äärellä. (Ojasalo, Moilanen & Ritalahti 2015, 106.) Haastattelulla halusin selvittää sekä vahvistaa havainnoimalla ja sanastotyönmenetelmällä saamaani tietoa. Lisäksi haastattelu toisi käyttäjänäkökulmaa esiin lähes valmiiseen produktiini.

Strukturoitu haastattelu on toimiva aineiston keräämistapa, kun tutkimusongelma ei ole kovin laaja ja tavoitteena on hyvin rajattua esimerkiksi yhtä asiaa koskevien mielipiteiden, käsitysten ja kokemusten kuvaaminen (Vilka 2021, luku 5 ”Tutkimushaastattelun muodot”).

Haastateltavien valinnassa tulee pitää mielessä, mitä ollaan tutkimassa. Haastateltavat on mielekästä valita teemaa tai tutkittavaa asiaa koskevan asiantuntemuksensa tai kokemuksensa perusteella. Tärkeä kriteeri on, että haastateltavalla on omakohtainen kokemus tutkittavasta asiasta. (Vilka 2021, luku 5 ”Haastateltavien valinta”).

Toteutin tammikuussa 2024 strukturoidun haastattelun kohderyhmälle, kehitysvammaisille aikuisille henkilöille, jotka käyttävät kommunikoinnissaan kommunikointikansiota tai kuvia. Haastatteluun sopivat henkilöt löytyivät toimintakeskuksesta, jossa olin aiemmin käynyt havainnoimassa yhteiskuntaan liittyvää sanastoa.

Strukturoidussa haastattelussa kysymysten järjestys ja muotoilu ovat samat kaikille haastateltaville, jolloin kysymysten merkitys on sama kaikille. Tilanne vastaa kyselylomakkeen täyttämistä ohjatusti. (Eskola & Suoranta 2014, 87.) Haastattelun tavoitteena oli saada kansion käyttäjiltä heidän ajatuksiaan ja palautetta päivittämistäni yhteiskunta sivuista.

Ennen varsinaista haastattelua kävin toimintakeskuksessa kertomassa opinnäytetyöstäni ja tulevasta haastattelutilanteesta. Annoin tutkimukseen osallistuville tiedotteen, (Liite 2), Havainnoitavan tiedottaminen. Pyysin asianomaisilta allekirjoituksen Tutkittavan suostumus lomakkeeseen (Liite 3). Osalle haastateltavista henkilöistä opinnäytetyöni aihe oli tuttu aiemmista havainnointitilanteista. Neljällä haastatteluun osallistuvalla henkilöllä oli käytössään SuperAACi kansio ja heistä yhdellä sähköinen AACi-sovellus kansion lisäksi. Yhdellä haastateltavista oli aiemmin ollut kommunikointikansio käytössään ja hän käytti toisinaan toimintakeskuksessa ryhmän AACi-kansiota puheensa tukena. Hänellä oli ryhmän kansio myös haastattelussa mukana. Yhdellä haastateltavista ei ollut kommunikointikansiota käytössään, mutta koki hyötyvänsä kuvien käytöstä puheen ja tukiviittomien rinnalla.

Tein PCS-kuvien kuvitetun kyselyn haastatteluni tueksi, (Liite 4). Kuvat ovat keino havainnollistaa haastateltaville sisältöä, jonka ymmärtäminen puhutussa tai kirjoitetussa muodossa on vaikeaa (Papunet 2023c). Kyselyssä selvitän haastateltavien mielipidettä yhteiskuntakategorian sisältöihin ja kuviin liittyen. Alustin haastattelun kuvailemalla opinnäytetyön tavoitteen ja kertomalla, miten toteutan haastattelun. Huomioin haastateltavat rauhallisella olemuksella, käyttämällä selkeää kieltä ja kuvia puheeni tukena. Haastatteluun osallistuneilla neljällä oli tulkki haastattelutilanteessa. Haastattelussa voidaan käyttää erilaisia ennalta valmistettuja ”virikkeitä” kuten kuvia, erilaisten asioiden konkretisointiin ja ideointiin (Ojasalo ym. 2015, 106). Haastatteluun otin mukaan Super-AACi kansion, johon oli päivittänyt yhteiskuntakategorian sisältöä. Esittelin kansion ja haastatteluun osallistujat pääsivät tutustumaan tuotokseeni konkreettisesti.

Haastattelun alkuun esittelin päivittämani uuden yhteiskuntakategorian ensimmäisen version eli ”prototyypin”. Esittelyä voisi kutsua palvelujen ”prototyppinniksi”, joka on palvelujen testausta. Palvelumuotoilussa prototyppinnilla tarkoitetaan nopean mallin rakentamista suunnittelun ja kehittämisen avuksi ja jolla testataan kehitetyn konseptin toimivuutta. Prototyppointi on olennainen osa palvelumuotoilua, ja sillä voidaan testata palvelujen toimivuutta, onko palvelu helppokäyttöinen ja asiakkaan näkökulmasta kiinnostava ja haluttava. (Tuulaniemi 2011, 196.)

Tutkimushaastattelujen keräämisessä tulee usein eteen omat pulmansa. Tutkimushaastatteluai-
neistojen keräämisessä tutkija on aina tekemisissä sanojen ja niiden merkitysten kanssa. Sanojen tulkinta pitää aina sisällään riskin. Tämän vuoksi viimeistään haastattelutilanteessa tulisi varmistaa, millä tavalla haastateltava ymmärtää kysymyksissä käytetyt sanat ja kuvat. Kysymysten muotoilussa auttaa kohderyhmän tuntemus. (Vilka 2021. luku 5 ”tutkimushaastattelujen keräämisen pulmat ja ratkaisut”.)

Toteutin haastattelun yksilöhaastatteluna nojaten kyselyn kysymyksiin käyttäen kansion sivuja ja haastateltavien omia kansiota haastattelun kysymysten tukena. Tavoitteenani oli konkretian kautta tehdä haastattelun kysymyksiin vastaamisen mahdollisimman saavutettavaksi haastateltaville. Aikaa varasin noin 40 minuuttia henkilöä kohden.

Haastattelun vastaukset dokumentointiin siten, että haastateltavat raksittivat mielestään sopivat vaihtoehdot kysymyksistäni ja kirjasivat itsenäisesti tai tulkin avulla kommenttinsa paperiseen kyselykaavakkeeseen. Itse kirjasin omat huomiot haastattelusta omaan muistikirjaani.

4.7 Strukturoitu haastattelun analyysi

Haastattelussa kerätyn aineiston käsittelyyn vaikuttaa haastateltavien lukumäärä. Haastattelut voivat olla laajuudeltaan ja haastateltavien lukumäärältään erilaisia, syvähaastattelun alle viiden hengen ryhmästä strukturoidun usean tuhannen otoksen välillä. (Ojasalo, Moilanen & Ritalahti 2015, 110.) Haastatteluuni osallistui kuusi henkilöä, mikä on määrällisesti vähän. Laadullisessa tutkimuksessa pyritään kuvaamaan jotakin tapahtumaa, ymmärtämään tiettyä toimintaa tai antamaan teoreettisesti mielekäs tulkinta jostakin ilmiöstä, tilastollisen yleistyksen sijaan (Eskola & Suoranta 2014, 61). Haastateltavat olivat huolella valittuja, aikuisia, oman elämänsä asiantuntijoita, joille erilaiset toimintaympäristöt olivat tuttuja, joten he sopivat profiililtaan hyvin haastatteluun.

Aloitin aineiston analyysin käymällä huolellisesti läpi kyselyn vastaukset ja haastattelun aikana kirjaamani tiedot useaan kertaan. Analysoin haastattelussa saamani vastaukset kirjaamalla ylös annetut vastaukset kysymys kerrallaan. Seuraavaksi etsin aineistosta varsinaisia teemoja löytääkseni tiettyä teemaa kuvaavia näkemyksiä. Analyysiin etsin aineiston samanlaisuuksia. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 105, 107.)

Kirjausten pohjalta tein pientä tilastoa vastauksista, jonka avulla pystyin kokoamaan vastausten samankaltaisuudet. Kirjasin haastateltavien antamat kommentit teemoittelemalla vastaukset. Teemoiksi haastattelun aineistosta nousivat yhteiskuntakategorioiden sisältö, valmiit lauseet, kokous kategoria, osallisuus sekä saavutettavuus kuvat sekä haastateltavien toiveet kansioden sisällön parantamiseksi. Teemoittelun avulla tiivistin ja yksinkertaistin haastatteluaineiston tulkittavaan muotoon Hirsjärvi & Hurmeen ohjeiden mukaan. (Hirsjärvi & Hurme 2014, 147.)

Käytän haastateltavista henkilöistä lyhenteitä: H1, H2, H3, H4, H5 ja H6. Haastateltavien vastaukset ja mielipiteet olivat verrattain yhdenmukaisia. Kaikki haastateltavat kokivat valmiit lauseet tarpeelliseksi. Haastateltavat olivat valmiit ottamaan omaan käyttöönsä suurimman osan annetuista valmiista lauseista. ”Kertoisitko lisää”- kuva halusivat kaikki, ”En ymmärrä” -kuvan halusi neljä kuudesta, muista kuvista; ”Tarvitsen tulkkausta”-, ”Nyt sinä keskeytit”-, ”Minun mielestäni...”-, ”Minua kiinnostaa...”-kuvat halusivat viisi kuudesta haastateltavasta. Valmiin kyselyn lisäksi kysyin kokivatko haastateltavat tarvetta; ”Ymmärsit minut väärin” -kuvalle. Myös tämä lause oli haastateltavien mieleen. Haastateltavien vastauksiin saattoi vaikuttaa lauseen tunnetila. Etenkin ”En ymmärrä” ja ”Nyt sinä keskeytit minut” mietityttivät haastateltavia.

Mietin saattaisiko syynä tähän olla negatiivisten asioiden ilmaisun vaikeus. Kehitysvammaisuuteen liitetään ilmiö, jota kutsutaan myöntyvyydeksi. Myöntyvyyys (engl. acquiescence tai yea-saying) määritellään taipumukseksi vastata kysymyksiin, siten kuin olettaa kysyjän toivovan riippumatta siitä, mitä mieltä vastaaja itse on asiasta. Myös vaikeisiin kysymyksiin, joita vastaaja ei ymmärrä tai ymmärtää vain osin, vastataan helpommin myöntävästi. (Leskelä & Lindholm 2012, 186–188.)

Valmiit lauseet olivat haastateltavien mieleen. H3 halusi valmiita lauseita lisättäväksi oman kansionsa kanteen ja ehdotti, että ne olisivat myös hyvä lisä avainnauhakuviksi. H2 näytti, että valmiit lauseet voisi lisätä myös hänen sähköisen kansionsa, nopeat kommentit sivuille. Aikuiset henkilöt haluavat kysyä ja kommentoida kategorian keskusteluissaan. Kansion nykyinen sanasto ei oikein tunnu mahdollistavan tätä. Valmiit kommentit ja lauseen aloitukset näyttäisivät havaintojeni perusteella lisäävän kommunikoinnin ja vuorovaikutuksen mahdollisuuksia. Kaikki haastateltavat kokivat valmiit lauseet hyödylliseksi.

Haastatellusta saamieni tuloksien perusteella nousi esiin yhteiskuntakategorian ja sen alakategorioiden tarpeellisuus. Kaikki haasteltavat halusivat itselleen uuden päivitetyn yhteiskuntakategorian riippumatta siitä oliko heillä käytössään omaa kansiota. Haastattelu nosti esiin miten monenlaisissa toimintaympäristöissä kohderyhmä toimi. Toimiakseen eri ympäristöissä oli tarpeen saada aiheeseen liittyvät kuvat omaan kommunikoinnin apuvälineeseen.

Testasin haastateltavilla kokouskategorian sivujen toimivuutta haastattelun aikana esittämällä heille joitain kysymyksiä kokousaukeaman kuvia puheen tukena käyttäen. Haastateltavilla oli mahdollisuus vastata kokousaukeaman kuvilla. Haastattelutilanteessa kokousaukeaman kuvat, toimivat käytössä mainiosti. Kokousmittari käyttö sujui luontevasti tilanteessa. Viisi kuudesta haasteltavasta koki mittarin hyväksi ja yksi ei osannut sanoa mielipidettään asiasta. H 3. toivoi saavansa myös mittarin kansionsa kanteen. Hän ehdotti mittarista pienempää versiota avainkaulanauhaan laitettavaksi, jolloin sitä voisi helposti hyödyntää eri arjen vuorovaikutustilanteissa. Valmiit lauseet arviointiin ja kommentointiin näyttivät olevan myös haastateltaville mieleisiä.

Kysymyksiin osallisuus ja saavutettavuus sanojen ymmärrettävyydestä tuli pientä hajontaa. Kuvat olivat käyttäjille uusia ja minulle jäi hieman epäselväksi miten haastateltavat, ymmärsivät sanojen merkityksen.

Haastateltavista neljällä oli oma kansio mukanaan. Nämä kansiot olivat vanhempaa versiota, ennen vuotta 2021, joissa oli valikoituna yksi yhteiskunnan alla oleva kategoria, kuten toimari. Haastateltavat esittelivät omat kansionsa. Kaikkien haastateltavien kansiot pitivät sisällään vain osan yhteiskuntaan liittyvistä toimintaympäristöistä. Osaan kansioista oli lisätty alakategorioita kuten toimari kategorian alle yhteiskunta, politiikka ja asiointi kategoriat. Hyvää on, että sanastoa löytyi, mutta kategoria valikko tai nipsut eivät kertoneet näistä sisällöistä mitään. Tämä hankaloittaa tiedon etsimistä ja kansion sisällä liikkumista.

Haastattelusta ja havainnoistani saamani tieto kertoo, että aikuisen käyttäjän kansiota ei liian usein päivitetä. Kansion käyttäjä ei välttämättä osaa itse pyytää päivitystä tai uusia kuvia saatikka kategorioita kansioonsa. Puheterapia loppuu monesti peruskoulun jälkeen, eikä käyttäjillä tai heidän lähiympäristöllään välttämättä ole tietoa kuka tai kuinka kansion sanastoa päivitetään.

Haastateltavilta tuli ehdotuksia myös kyselyrunгон ulkopuolelle, etenkin siihen mitä kuvia yhteiskuntakategorian sisälle voisi lisätä. H1 toivoi toimari ja työ kategoriaan lisättäväksi suoraa linkkiä ammatteihin. H3 ehdotti politiikka kategoriaan presidentinlinna ja eduskuntatalo kuvia. Asiointi ja toimari ja työ kategorioista hän toivoi linkitystä kategoriaan, jossa rahayksiköt. H6 ehdotti ulkoilu ja pelit kuvien lisäystä yhteiskuntakategoriaan.

Sain palautetta myös haastattelussa tulkkauksessa olleilta tulkeilta. He pitivät työn aihetta tärkeänä ja merkityksellisenä heidän asiakkaidensa ja myös tulkkauksen näkökulmasta.

Haastattelutilanteessa pyrin huomioimaan haastateltavien erityispiirteet puhumalla rauhallisesti ja mahdollisimman selkeästi. Pyrin varmistamaan, että haastateltavat ymmärsivät puheeni ja kysymykset oikein. Tässä osan haastateltavan tukena toimi myös oma tulkki. Kyselyn kuvat olin tehnyt PCS-muodossa, jotta ne olisivat tunnistettavia haastateltaville. Varsinkin uusien kuvien osalta en saanut täyttä varmuutta kaikilta osin välittyivätkö viestit oikein. Kuvien kautta välittyvä viesti voi olla myös tulkinnan varaista, jolloin keskustelukumppanin on hyvä varmistaa, että kuva on tulkittu oikein ja siinä muodossa, kuin viestin lähettäjä on sen tarkoittanut. (Papunet 2023b.)

Haastattelun aikana havaitsin, että pari kysymystä olivat turhia. Olisin voinut jättää pois kyselystä: ”Löytyykö kansioistasi aiheet, joista haluat keskustella? ja ”Pitäisikö sinun mielestäsi lisätä joku aihealue yhteiskuntakategoriaan?” Näihin kysymyksiin haastateltavien oli vaikea vastata. Edellisiin kysymyksiin sain vastaukset myöhemmin kyselyn muiden kysymysten

kautta. Kaikilla haastatteluun osallistuneilla ei ollut omaa kansiota käytössään, joten alkuun olisi ollut paikalla kysyä onko haastateltavalla kansiota. Jos ei niin pari seuraavat kysymykset kansion sisällöstä olisi voinut suoraan ohittaa. En huomionut, että haastatteluun saattaisi osallistua myös kuvilla kommunikoiivia henkilöitä, joilla ei ollut omaa kansiota käytössään.

5 OPINNÄYTETYÖN TULOKSET

Tuotoksissa, jossa lähtökohtana on olemassa olevasta ammatillisesta materiaalista koottu tiettyyn toimintaympäristöön soveltuva opas tai käytäntö, kuten Super-AACi kansiossa, korostuu myös palautteen saaminen kohderyhmältä ja toimeksiantajalta (Kostamo, Airaksinen & Vilkkä 2022, 22). Tilaajan ja käyttäjien antama palaute on vienyt työtäni eteenpäin läpi prosessin. Käyttäjiltä olen saanut arvokasta tietoa heidän tarpeistaan kansion sanastossa. Tilaaja on auttanut valinnoissa ja päätöksen teossa. Molemmen tahon antama tuki ja innostus on vienyt työtäni eteenpäin ja olen saanut vahvistusta tekemilleni päätöksille, joten uskon lopputuloksen palvelun mahdollisimman monia kansion käyttäjiä.

Osallisuus ja saavutettavuus kuvista lähdin liikkeelle produktissani. Sanojen puuttuminen AACi-kansiosta olivatkin ehkä jopa alku koko opinnäytetyöni aiheelle. Kuvien rakentamisen aloitus avaamalla ensin sanojen merkityksen ja hakemalla sitä kautta kuvien symboliikka eri reunaehdot huomioiden on ollut itselle opettavaa. Uusien sanojen valinta valmiista kuvavalkoimasta on myös mielenkiintoista. Samaa tarkoittavat kuvat antavat hieman eri merkityksen sanan sisällöstä. Ihmiset myös tulkitsevat kuvia eri tavoin. Lopullisen kansioon tulevan kuvan valitseminen olikin aika vaativa asia, kun miettii että kuvan merkitys tulisi näyttytyä mahdollisimman suurelle osalle kansion käyttäjistä samanlaisena.

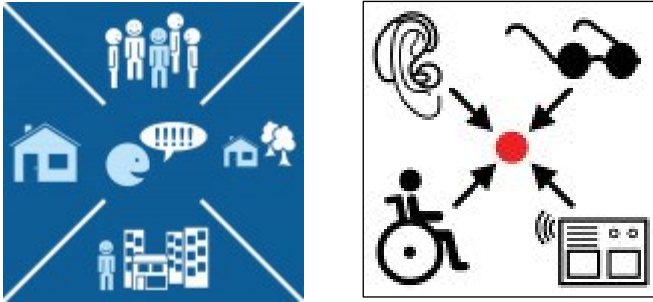
5.1 Osallisuus ja saavutettavuus kuvat

Sanat osallisuus ja saavutettavuus ovat sanoja, jotka nousevat esiin keskusteluissa vammaisuudesta. Asiakaskunta käyttää arjessaan osallisuutta tukevaa toimintaa toimintakeskuksissa. Havainnointieni pohjalta huomasin, että näitä sanoja ei juurikaan käytetty kohderyhmän kanssa arjen keskusteluissa, mutta ne nousivat esiin erilaisissa kokous- ja kyselytilanteissa. Osallisuus sanan sijaan käytetään mieluummin sanaa osallistua, koska sana koetaan ymmärrettävämpänä ja konkreettisempana. Osallistua ja osallisuus ovat kuitenkin eri sanat, eri merkityksellä. Kansioista löytyy kuvana sana osallistua.

Osallisuus ja saavutettavuus sanoja ei löydy AACi-kansioista, eikä Boardmaker ohjelmasta. Selasin muita kuvakommunikointikansioita ja tein saman huomion. Opinnäytetyöni tarkoituksena näen erityisesti juuri osallisuuden ja saavutettavuuden näkökulman aikuisten kansionkäyttäjien silmin. Kuvia kommunikoinnissaan käyttäville on mielestäni ehdottoman tärkeää, että

sanoille löytyy kuvat omasta kansioista, jotta käsitteet tulevat tutuiksi, ne ymmärretään ja niistä voi keskustella.

Papunetin kuvista molemmat sanat löytyvät kuvahaulla, mutta ne eivät olleet käytössä papunetin kuvallisessa asioimiskansioissa, eikä aikuisten kommunikointikansiossa.

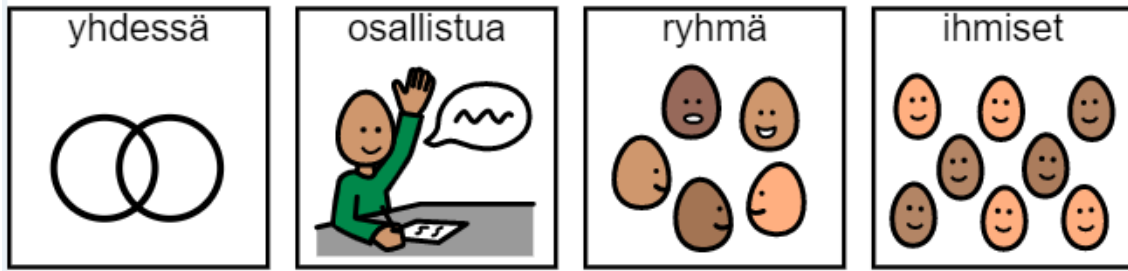

Kuva 4: Osallisuus. Kuva 5: Saavutettavuus: Papunetin kuvapankki, papunet.net, Sclera, muokkaus Maria Eriksson, Hanna Elfving, Savas ja mainostoimisto Ahooy Creative. Papunet (2023).

Osallisuus kuvaa lähden työstämään avaamalla ensin termin merkityksen ja keskittymällä siihen mitkä asiat niistä olivat merkityksellisiä erityisesti kehitysvammaisen ja puhevammaisen ihmisen näkökulmasta. Kaikessa viestinnässä on tärkeää, että termin merkitys (käsitteen sisältö) ymmärretään oikein ja olemme yhtä mieltä käsitteen sisällöstä. (Sanastokeskus 2023.) Nostan esiin osallisuus käsitteestä seuraavat asiat:

1. Osallisuus omassa elämässä on mahdollisuus elää omannäköistä elämää, joka antaa mahdollisuuden määritellä, mihin toimintaan tai palveluun haluaa osallistua.
2. Osallisuus yhteisöissä ja vaikuttamisen prosesseissa on mahdollisuus kuulua itselle tärkeisiin ryhmiin ja yhteisöihin sekä vaikuttaa itselleen tärkeisiin asioihin. Sekä saada tarvittaessa tukea vaikuttamiseen.
3. Osallisuus yhteisestä hyvästä on mahdollisuus yhdessä tekemiseen, joka antaa mahdollisuuden päästä nauttimaan yhteisestä hyvästä ja osallistua yhteisen hyvän tuottamiseen ja jakamiseen. Tästä seuraa arvostusta, kiitosta ja yhteyksiä muihin ihmisiin. (THL2023.)

Etsin PCS-kuvastosta sopivia kuvia kuvaamaan osallisuuteen liittyvää termistöä. Työn alkuvaiheessa kuvia oli paljon. Kuvista valikoitui seuraavat kuvat, joista lopullinen osallisuus kuva rakentui.

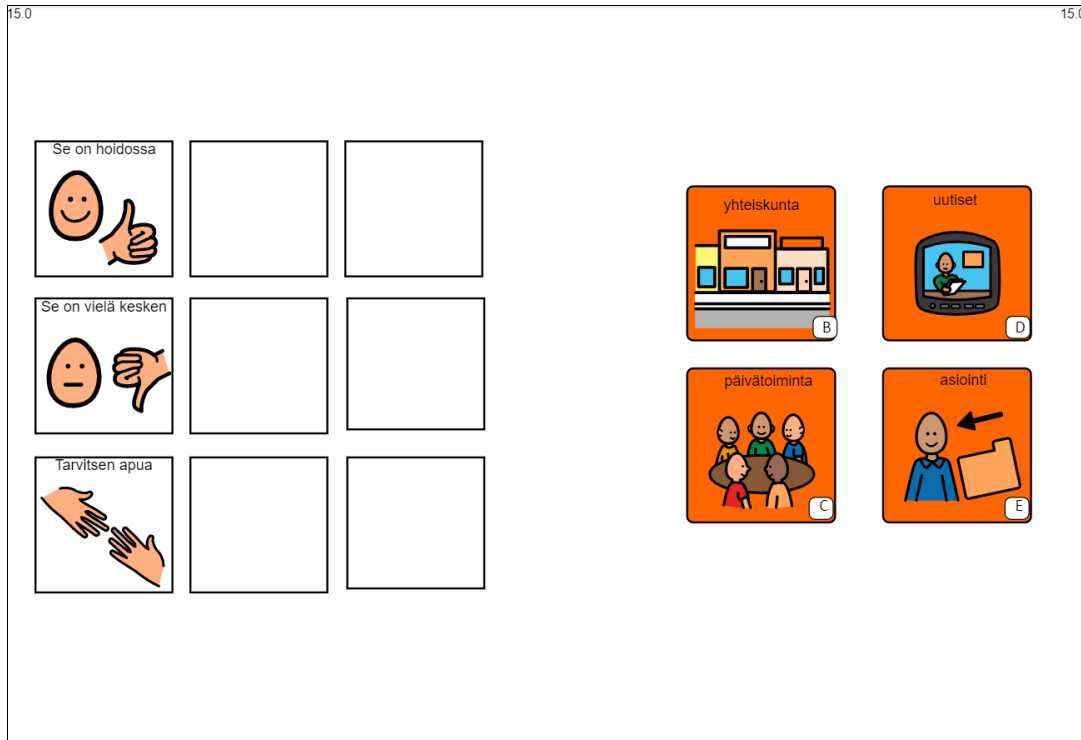
Kuva 6: PCS-kuvat yhdessä, osallistua, ryhmä, ihmiset. Super AACi-kansion yhteiskuntakategoria. Valteri (2023)

Aloitin rakentamaan osallisuus ja saavutettavuus kuvia Boardmaker 6 ohjelmalla (BM6), jota olen käyttänyt työssäni aktiivisesti monia vuosia. BM6 ohjelman symbolikuvasto on suppeampi kuin uuden Boardmaker 7 (BM7) versio, jonka sanasto on laajempi, mutta käytettävyys itselleni hankalaa. Laajemman sanaston vuoksi siirryin kuitenkin käyttämään BM7 ohjelmaa. Sain AACi-tiimiltä yksilöllistä opastusta ohjelman saloihin. Eikä käyttö ollut ongelmaton. Uudesta BM7 ohjelmasta, kaikkia vanhoja tuttuja kuvia ei löytynyt suomalaisilla hakusanoilla. Esimerkiksi hakusanalla sauna tulee neljä versiota selkäsaunasta, muttei kuvaa saunasta. Myös muita etsimiäni kuvia ei löytynyt suomalaisilla hakusanoilla. Sain ohjeen muuttaa hakusanan englanninkieliseksi. Tämä haku tuotti tulosta. Tämän jälkeen tuli muistaa muokata kuvan päällä oleva teksti suomenkieliseksi. Etsin päivitykseeni kuvia, joiden tiesin olevan jo kansioissa käytössä ja käyttäjille tuttuja. Kuvien etsimiseen kuluikin paljon aikaa, kun kuvia piti etsiä laajalti eri hakusanoilla ja eri kielillä.

Kuvavalintaan vaikutti paljon myös kansiossa käytettävän kuvan koko, joka on 25 x 22 mm (Valteri 2023a). Pienessä kuvassa kuvan selkeys on tärkeä.

Saavutettavuus kuvaa lähdin työstämään avaamalla ensi sanan merkityksen ja keskittymällä siihen mitkä merkitykset olivat merkityksellisiä erityisesti kehitysvammaisen ja puhevammaisen ihmisen näkökulmasta. Alla saavutettavuus kuvaan liittyviä kuvia, joista lopullinen kuva muodostui. Saavutettavuus merkitsee ympäristön, kohteen, tuotteiden, viestinnän tai palvelun helppoa lähestyttävyyttä kaikille, myös liikkumis- ja toimimisesteisille henkilöille. Saavutettava palvelua tai tuotetta kaikkien on mahdollista käyttää yhdenvertaisesti vammoista tai toimintarajoitteista huolimatta. (Papunet 2023a.)

tai toimari. Vuoden 2021 kansiossa on kategoria aukeama, jossa on valmiita kommentteja kategoriaan liittyen, ja josta näkee selkeästi saatavilla olevat alakategoriat. Alla olevassa kuvassa nykyinen aukeama yhteiskuntakategoriaan.

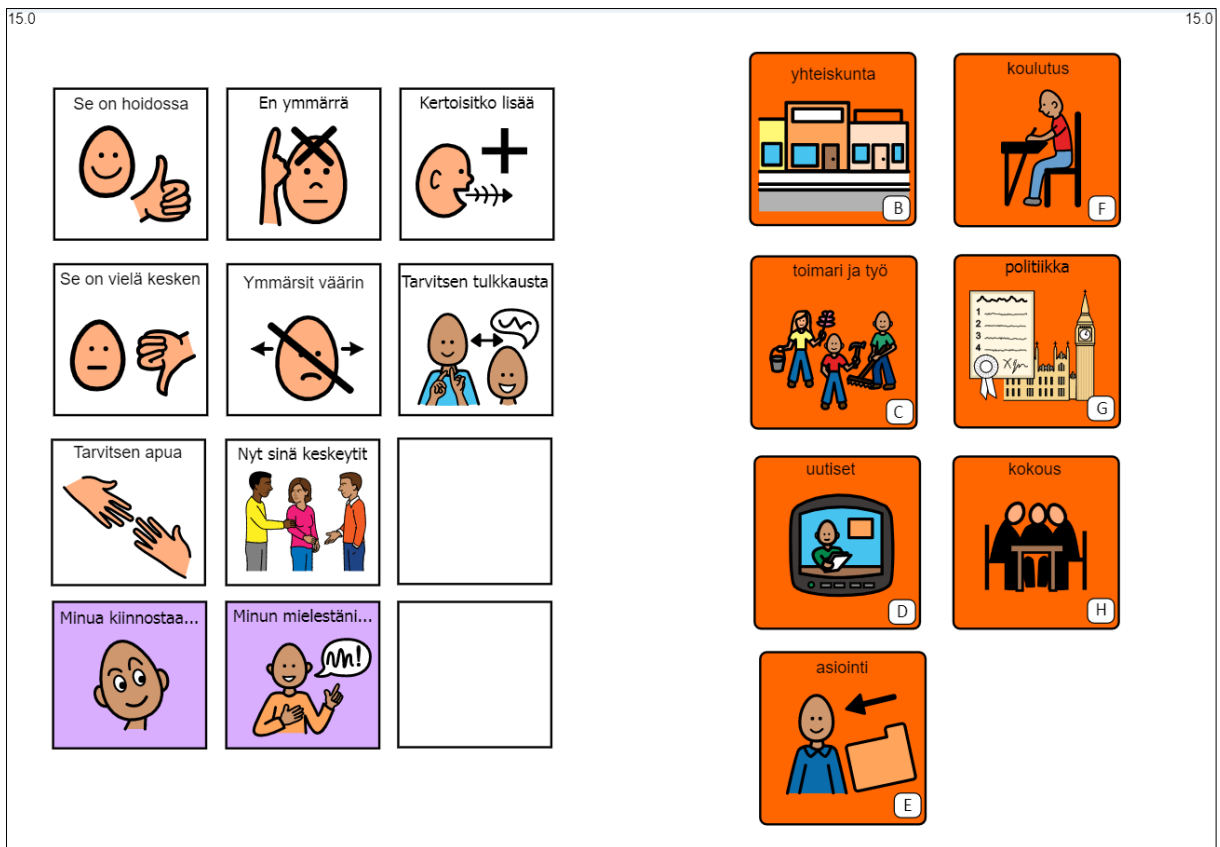
Kuva 10: Super AACi-kansion yhteiskuntakategoria vuodelta 2021. Valteri (2023).

Saamani tieto vahvisti ajatuskarttani toimintaympäristöjen ja kiinnostuksen kohteiden tarpeellisuuden. Tiedon pohjalta lisäsin vuoden 2021 yhteiskuntakategoriaan alakategoriat: koulu, politiikka ja kokous. Havainnoinnin kautta tuli toiveita valmiiden lauseiden tarpeesta. Lisäsin seitsemän valmista lausetta, jotka koen havaintojeni perusteella tarpeelliseksi. Jätin kaksi tyhjää lausepohjaa yksilöllisiä lauseita varten. Kohderyhmälle toteuttamani haastattelu vahvisti valmiiden lauseiden tarpeellisuudesta, jopa siinä määrin että jouduin tarkasti pohtimaan mihin saisin mahtumaan tarvittavat lauseet. Havainnoin, että asiakkailla oli käytössään eri kuva toimarista kuin vuoden 2021 päivitettyssä kansiossa.

Tammikuussa 2024 käyttäjiltä tulleen palautteen mukaan vaihdoin toimari ja työ kuvan, kuvaan joka käyttäjillä oli jo kansiossaan käytössä. Tämä oli tikku-ukko symboleilla tehty kuva. Sain kuvasta palautetta AACi-tiimiltä. Palautteen myötä päädyin lopulliseen toimari ja työkuvaan (kuva 11). AACi-tiimissä on tehty yleisesti linjaus siitä, että kuvissa käytettävät tikku-

ukot vaihdetaan kaljupäihin tai vastaaviin hahmoihin, jotka ovat kuvaavampia ja selkeämmin ymmärrettävämpiä kuin tikku-ukot.

Kansioiden sisältöjen linjaukset on tärkeää pitää yhdenmukaisena. Kansiot muokataan aina yksilöllisesti käyttäjälleen sopivaksi, jolloin käyttäjän kansioon tulee halutessa tuttu kuva päivitetyn kansin kuvan sijaan. Uudet Boardmaker7 kuvat tarjoavat enemmän vaihtoehtoja kuvitukseen. Kuvastoa on saatavilla tikku-ukoista pallopäihin sekä kuvia myös aikuismaisempaan tarpeeseen. Koen, että erityyppisten kuvien käyttö kansiossa auttaa käyttäjää erottamaan kuvat toisistaan. Osa kuvista on hyvin samankaltaisia. Hahmot, joilla on erivärisiä vaatteita päällään auttavat myös kuvia erottumaan toisistaan. Kuvaa kansioon ei voi lähteä vaihtamaan kysymättä käyttäjän mielipidettä. Osalle käyttäjistä vain tietty kuva symbolisoi kyseistä asiaa, jolloin kuvan vaihtuminen nolaa kuvan sisällön merkityksen. Kuvat ovat osa symbolijärjestelmää, jonka käyttäjät ovat opetelleet. Järjestelmä palvelee hyvin monenlaisia käyttäjiä. Suuri osa kansion käyttäjistä ovat lukutaidottomia, jolloin symbolit luovat kielen. On tärkeää kuvan ymmärrettävyyden näkökulmasta käyttää aina samaa valittua kuvaa sanasta.

Kuva 11: Super AACi-kansion yhteiskuntakategorian päivitys uusilla alakategorioilla. Valteri (2023). Kuvan muokkaus Anne Puromäki (2023).

Pyrin pitämään kategorioiden kuvat yleiskielen sanoina, jotta lauseen muodostaminen olisi helppoa ja asiat ymmärrettäviä kohderyhmän erityisyys huomioiden. Näin tärkeäksi tuoda kansioon kuvia myös käsitteistöltään vaikeaselkoisempia sanoja, joita käytettiin paljon keskusteluissa ja jotka liittyivät oleellisesti aihepiiriin. Tällaisia sanoja olivat: osallisuus, saavutettavuus tuki, tavoite ja toimintakyky. Lisäksi oleellisia vaikka työelämään liittyviä sanoja kuten palkka ja työosuusraha.

Kansioon käytön sujuvuutta auttavat linkitykset tärkeille sivuille, jotka liittyivät kategorian sisällä keskusteltaviin aiheisiin, kuten vaikkapa toimari- ja työ kategoriassa linkitys raha tai ammatit kategoriaan. Linkityksen tunnistaa kuvan oikealla alareunalla olevasta pienestä, valkoisesta ruudusta, jonka sisällä on numero ja kirjain. Esimerkiksi ammatti kuvan alareunassa olisi numero 4D, joka kertoo kategorian ja sen alakategorian. Kategorian sisällä linkityksiä ei tehty, jotta yleisilme pysyi selkeänä. Esimerkiksi kokoussivulta on helppo siirtyä vaikkapa koulutus sivuille.

5.3 Kokouskategorian päivitys

Kokouskategorian tavoitteena minulla oli luoda kansioon kokous aukeama, jonka kuvat tukisivat käyttäjää erilaisissa kokous-, kysely ja haastattelutilanteissa. Oletuksena, että kansioista löytyy kokousaiheisiin liittyvät kategoriat sanastolla. Kokoussivuilta linkit yhteiskuntakategorian alakategorioihin, jotka valikoituivat havaintojen perusteella. Yhteiskunta, koti, opiskelu, työ ja toimari, asioinnit ja politiikka. Huomioitavaa on, että kansio on yksilöllistetty kaikilta osin asiakkaan tarpeet huomioiden.

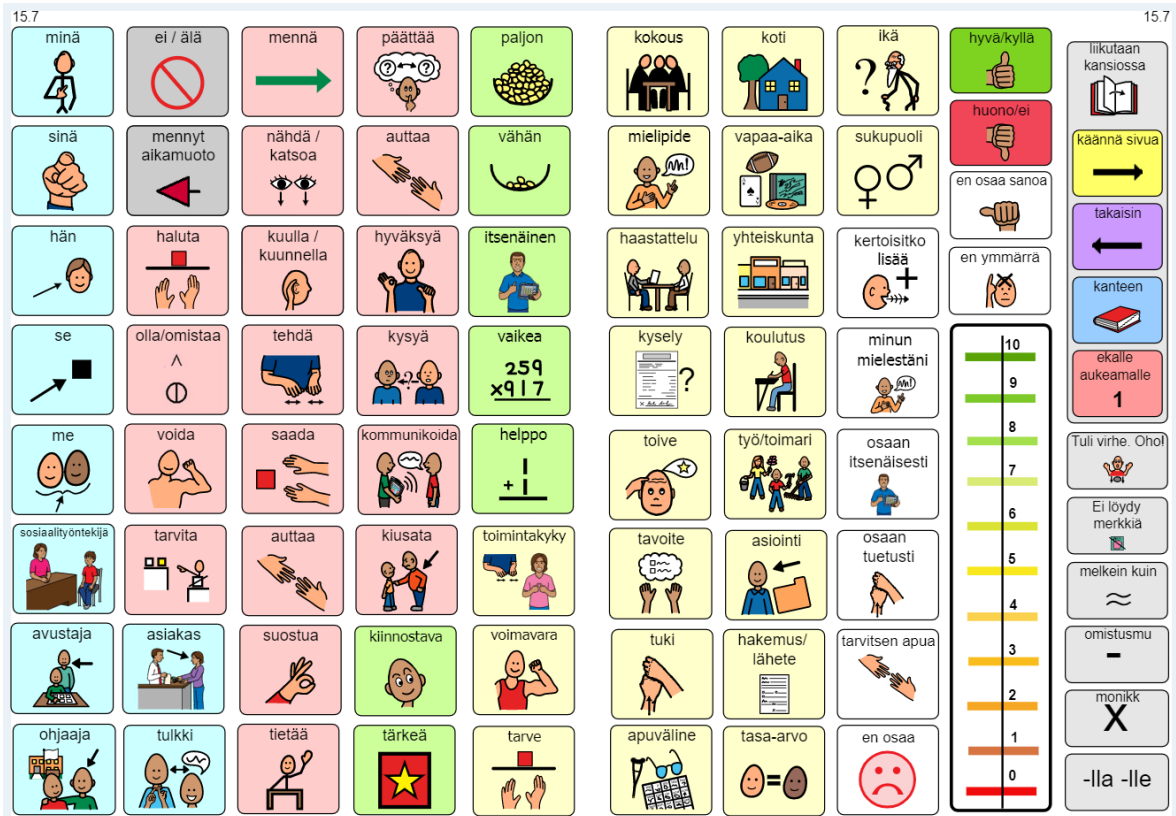
Kategorian kuvat muodostuivat kyselyiden, lomakkeiden ja muun aineiston pohjalta keräämieni sanojen sekä havaintojeni pohjalta. Tavoitteena oli saada aikaiseksi mahdollisimman selkeä ja erilaisiin tilanteisiin soveltuva kokous kategoria. Kokoussivun kuvien tulisi mahdollistaa vastaamisen ja kysymysten esittämisen tyypillisissä kokoustilanteissa. Sivuilta löytyvät vastaukset; Kyllä/hyvä, ei/huono sekä en osaa sanoa en halua sanoa. Nämä valmiit lauseet auttavat erilaisissa kokous- ja kysely tilanteissa.

Rakensin kategoriaan mittarin oman mielipiteen ilmaisun tueksi. Mittarin avulla voi kuvata erilaisia skaaloja numeraalisesti asteikolla nollasta kymmeneen. Mittaristossa kulkee värit punaisesta keltaisen kautta vihreään, jotka toimivat liikennevalojen tapaan. Liikennevalo punainen,

keltainen ja vihreä ovat usein käytettyjä kohderyhmän mielipiteen ilmaisussa. Mietin hymiöiden käyttöä numeraalisen asteikon rinnalla, mutta päädyin jättämään ne pois. Ilman hymiöitä mittari on neutraalimpi ja aikuismaisempi. Lisäksi se mahdollistaa mittarin käytön monipuolisuuden. Kyllä vastaus ei aina ole positiivinen eikä kymmenen pistettä ole paras tulos. Vastaus riippuu esitetystä kysymyksestä.

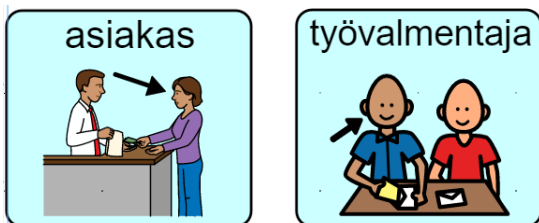
Olen tutkinut erilaisia mittareita eri lähteistä. Mietin mittarin asettamista vaakaan vai pystysuuntaan. Päädyin valinnassani pystysuuntaiseen mittariin. Näkemäni mittarit olivat pääsääntöisesti pystyssä. Pystyasettelua tukee myös kommunikointikansioiden kielioppimerkkien sijoittelu pystysuuntaisesti. Haastattelussa viisi kuudesta valitsi pystysuuntaisen mittarin mieleiseksi. Perusteluna oli tuttuus ja käytettävyys.

Pyrin miettimään kokous kategorian hyvää toimivuutta aiheeseen liittyvien lauseiden muodostukseen. Aukeaman kuvien tulisi joustavasti soveltua erilaisiin tilanteisiin ja kuvien termistön mahdollistaa aihekohtaisen keskustelun, kommentoinnin ja kysymykset. Kuvavalinnat tein miettimällä mitä kokous tyyppisissä tilanteissa keskustellaan. Millä asteikolla yleisimmin vastataan, vaikka kun arvioidaan tilanteita ja asiakkaan toimintakykyä. Valmiit lauseet: ”Ymmärsit minut väärin” ja ”Kertoisitko aiheesta lisää” auttavat käyttäjää pysymään tilanteen tasalla ja auttavat myös tulkkia varmistamaan, että asiakas on ymmärtänyt oikein ja hänet on ymmärretty oikein. Uusien kuvien valinnassa, kuten vaikkapa sanalle ”toimintakyky” lähdin miettimään kuvaa mahdollisimman konkreettisten mielikuvien kautta.

Kuva 12: PCS-kuvat. Kokous kategoria Super AACi-kansio. Muokannut Anne Puromäki. Valteri (2023).

Sanaston valmistuttua yhteiskuntakategoriaan lähdin selvittämään mitä kuvia kansiossa oli jo käytössä ja mitkä pitäisi lisätä. Lisättävien kuvien osalta etsin alkuun löytykö kuva jo kansion sisältä. Jos kuvaa ei löytynyt, etsin kuvaa vielä muista AACi- perheen tuotteista, kuten valmiista toimintatauluista. Jos jokin kuva oli vakiintunut, käytin sitä. Niiden kuvien kohdalla, joihin kuvaa ei löytynyt päädyin käyttämään uusia aikuismaisempia kuvia, joita löytyy Boardmaker 7 ohjelmasta. AACi-tiimin kanssa käydyt keskustelut vahvistivat päätöstä käyttää uudenlaisia kuvia muun muassa sanoihin: itsenäinen, asiakas, sosiaalityöntekijä ja toimintakyky. Uusien kuvien etuna aikuismaisemman ulkonäön lisäksi on se, että kuvat erottuivat vanhoista kuvista. Tämä saattaa helpottaa uuden kuvan oppimisessa ja tunnistamisessa.

Kuva 13 ja 14: PCS-kuva asiakas uudella aikuismaisemmalla kuvalla ja vieressä vanhempi PCS-kuva työvalmentaja. Valteri (2023).

Yllä olevista kuvista huomaa uuden ja vanhemman PCS-kuvan erot. Asiakas-kuva nähdään aikuismaisempana lähempänä todellista kuvaa ihmisestä. Oikeanpuoleinen työvalmentaja-kuva on vanhempaa mallia, joka on käyttäjille tuttua symboliikkaa. Kuvien eroavaisuudet helpottavat myös erottamaan kuvat toisistaan.

6 YHTEENVETO JA KEHITTÄMISEHDOTUKSET

Tämä opinnäytetyö osoitti, että aikuisten Super-AACi kansion yhteiskuntakategoria oli päivityksen tarpeessa. Nykyiset käytössä olevat AACi-kansiot olivat sisällöltään liian suppeita, ja niistä puuttui käyttäjille tärkeitä kategorioita sekä yksittäisiä kuvia. Päivitetyn yhteiskuntakategorian uusi monipuolisempi sisältö ja valmiit lauseet vastasivat käyttäjien tarpeeseen. Vuoden 2021 päivityksen myötä AACi-kansioihin tuli uudenlaiset lilapohjaiset keskustelun aloitus- kuvat. Lilat kuvat sisältävät värikoodatun vihjeen. Tällaista kuvaa käyttäessä keskustelukumppani saa tiedon odottaa ja antaa aikaa, jotta kansionkäyttäjä saa muodostettua kokonaisen lauseen, eikä asia jää keskeneräiseksi. Tällaisten kuvien käyttö oli itselleni ja käyttäjille uutta. Käytin näitä liloja pohjia myös yhteiskuntakategorian aloitussivulla. Käytin niitä kuvissa: ”Minulla on asiaa...” ja ”minua kiinnostaa...”. Pidän tätä uudistusta hienona lisänä kansion toimivuuteen ja vuorovaikutuksen tukemiseen. On todellakin merkityksellistä, että jokaisella käyttäjällä on kansiossaan merkkejä, jotka ovat tarpeellisia hänelle siinä ympäristössä, jossa hän elää. (Tetzchner & Martinsen 2017, 235.) Kuinka käyttäjä ilman tarvittavia kuvia kykenisi olemaan osallisena yhteisössä.

Kehittämistyön aikana minulla vahvistui tieto siitä, että kehitysvammaisen henkilö kykenee itse määrittelemään, mitä hän elämässään arvostaa ja mistä hänen elämänlaatunsa rakentuu. Kansion käyttäjä on oman elämän ja toiminnan paras asiantuntija. Näen tärkeänä, että henkilö kykenisi omalla kommunikointikeinollaan ilmaisemaan itselleen tärkeät asiat ja mielipiteensä. Opinnäytetyöni keskittyi siihen, miten Super-AACi kansion kuvat nykyisellään ilmaisun mahdollistavat. Päivityksen myötä Super-AACi kansion kuvat tarjoavat monipuolisen sanaston yhteiskuntaan liittyvien asioiden keskusteluun. Myös vaikeaselkoisia käsitteitä kuten osallisuus ja saavutettavuus on perustellusti lisätty kansioon. Jatkossa kehittämisen alle olisi hyvä ottaa kansion kaikki kategoriat.

Saadakseen käsityksen havaintojen todellisuudesta, on tutkijalla oltava asiasta paljon sellaista taustatietoa, mitä itse havainto ei suoraan osoita. Havainnoinnin kohteena ovat verbaalisen ilmaisun lisäksi eleet, ilmeet, asennot ja liikehdintä. Tämän vuoksi tutkijan on hyvä ymmärtää, havaitsemiensa asioiden edustavuus itse ilmiöön nähden. (Anttila 1996, luku 6.4 ”Havainnointi”.) Puhevammaisella henkilöllä korostuu usein vuorovaikutuksessa sanaton viestintä, jolloin ilmeet tai vaikkapa katseen suunta voi olla viesti. Kehittämistyötä tehdessäni on työhisto-

riastani ollut minulle hyötyä. Käyttäjryhmän tuntemus ja kokemus puhetta tukevien ja korvaavien kommunikointikeinojen käytöstä on vienyt työtäni eteenpäin yhdessä eri aineistonhankintamenetelmien kanssa.

Havaintojen ja haastattelun perusteella kävi ilmi, että Super-AACi kansion sisällön päivittämistä olisi hyvä jatkaa myös muiden kategorioiden osalta vastaamaan paremmin aikuisen käyttäjän tarpeisiin. Kansion käyttäjiltä saamani palautteet osoittivat, että sanoja puuttui eri kategorioista ja myös aihepiirejä. Osa käyttäjistä koki, että kansion kuvat eivät nykyisessä muodossa mahdollistaneet vastavuoroista keskustelua ja kommentointia kansion avulla.

Päivitetty yhteiskuntakategoria on monistettavissa pienillä muutoksilla AACi-perheen muihin tuotteisiin. Muokkaus Super-AACista vaikkapa Iso-AACiin tapahtuu karsimalla Superin aukeaman 78:n kuvan määrän 42:een kuvaan aukeamalla. Kategorioiden määrä pysyy samana, kansion ydinsanojen valintojen merkityksen kasvaessa suppeammassa versiossa. Sähköisiin AACi-taulustoihin päivityksen vieminen onnistuu hyvin. Yksi haastateltavista toivoikin saavansa Sähköiseen AACiinsa valmiita lauseita ja kokouksen mittarin. Kokouskategoria toimisi mielestäni hienosti erillisenä AACi-toimintatauluna.

Palvelumuotoiluun kuuluu palvelun lanseeraaminen, jota pohdin myös oman produktini suhteen. Liiketoiminnan perustotuus on, että vaikka palvelu olisi kuinka hyvä tahansa, mutta jos asiakas ei tiedä palvelua tai ei ymmärrä sen hyötyjä, palvelu jää vain hyväksi ideaksi. Palvelun lanseeraamisessa on olennaista, että palvelu tuodaan kohderyhmän tietoisuuteen heille tutuissa ja sopivissa ympäristöissä, heille ominaisilla kiinnostavilla tavalla. (Tuulaniemi 2011, 238–240.)

Kommunikoinnin apuvälineiden, kuten Super-AACi kansion lanseeraus tulisi kohdentaa ammattilaistaholle, joka suosittelee tai hankkii puhevammaiselle apuvälineen, puheterapeuteille ja käyttäjän lähipiirille. Kommunikoinnin apuvälineet hankitaan ensisijaisesti julkisen terveydenhuollon apuvälinepalveluna.

6.1 Pohdintoja

Tämän opinnäytetyön tavoitteena oli kartoittaa kuinka hyvin Super-AACi kansio kommunikoinnin apuvälineenä mahdollistaa aikuisen kehitysvammaisen käyttäjän kommunikoinnin kaikissa elämän tilanteissa. Opinnäytetyön produktina valmistuneen Super-AACi kansion yhteis-

kuntakategorian päivityksen tavoite oli laajentaa yhteiskuntakategorian sisältöä pitämään sisällä kaikki ne ympäristöt ja aihe alueet, joissa aikuinen henkilö toimii. Yhteiskuntakategorian päivityksiin oleva tieto on koottu palvelumuotoilun menetelmiä käyttäen, havainnoimalla, sanastotyön menetelmällä ja strukturoidun haastattelun pohjalta.

Opinnäytetyön aihe valikoitui henkilökohtaisen kiinnostuksen pohjalta. Olin haudutellut ja pohdiskellut aihetta mielessäni jo pitkään, joten olen tyytyväinen saadessani opinnäytetyölleni täydellisen tilaajan. Olen vuosien varrella tehnyt havaintoja siitä, miten kommunikointikansiot eivät vastaa aikuisen kansion käyttäjän tarpeita. Kansioista saattoi puuttua kokonaisia kategorioita, jolloin käyttäjällä ei ollut aiheeseen tarvittavia kuvia käytössään. Yksittäisten keskusteluun olennaisesti liittyvien kuvien puuttuminen heikensi mielestäni kansion käyttäjän mahdollisuuksia ymmärtää sekä osallistua keskusteluun. Erityisesti kokoustilanteissa, joissa henkilön asioista päätetään, näen tämän puutteen vaikuttavan itsemääräämisoikeuteen. Vuorovaikutuksessa tarvittavien kuvien puute heikentää osallisuutta ja saavutettavuutta. Osallisuus ja saavutettavuus kuvien puuttumisen kansion sisällöistä herätti minut tarttumaan mielestäni tärkeään ja ajankohtaiseen aiheeseen.

Valitsemani aineistonhakumenetelmät osoittautuivat hyviksi valinnoiksi saada valittua tietoa. Palvelumuotoilu menetelmänä on hyvin asiakaslähtöinen ja inhimillinen. Se huomioi asiakaskunnan erityisyyden, mikä etenkin tässä työssä korostuu. Sanastotyön kautta sain kerättyä kohdennettua sanastoa yhteiskuntakategoriaan. Sanastotyön ja selkokuva oppaan teorian avulla onnistuin mielestäni rakentamaan hyvät osallisuus ja saavutettavuus kuvat sekä ohjeistusta laajemmin kuvien valinnoissa toimivan kategoria-aukeaman rakentamisessa.

Havainnoimalla sain käytännön tietoa siitä, miten sanastoa käytettiin, käytön haasteet, puutteet ja onnistumiset. Hankkimani aineistot osoittivat millaiseen tarpeeseen sanaston kuvien tulisi vastata palvelukseen käyttäjän kommunikointi ja vuorovaikutusta. Huomioin, että kansio kuvat mahdollistivat luontevien arkikielisten lauseiden muodostamisen eri aihealueista. Tein valinnan käyttää myös käsitteistöltään vaikeammin ymmärrettäviä kuvia, kun ne olennaisesti liittyivät kyseiseen kategoriaan. Tällaisia uusia kuvia olivat saavutettavuus ja osallisuus kuvien lisäksi, tuki, tavoite, toimintakyky, sosiaalityöntekijä ja palkkatuki. Nämä asiat liittyvät oleellisesti monien käyttäjien arkeen.

Osallistavan havainnoinnin aikana sain suoraa tietoa käyttäjiltä heidän kansion sanaston puutteista ja suoria toiveita mitä kansioonsa halusivat. Sain tietoa kehitysvammaisten käyttäjien toimintaympäristöistä ja tapahtumista eri ympäristöjen sisällä.

Käyttäessäni menetelmiä monipuolisesti tiedon keräämiseen se kasvatti työn määrää. Menetelmiin ja aineiston analyysiin perehtyminen vei aikaa. Menetelmien käyttöä piti tietyn osin myös soveltaa työhöni. Tarkastellessani opinnäytetyön prosessia, täytyy todeta, että matka tähän pisteeseen on ollut pitkä. Opinnäytetyön prosessi vei alkuideasta päätökseen yli vuoden. Aiheen laajuus oli tiedossa, joten pyrin heti alkuvaiheessa tekemään rajauksia, jotta työmäärä pysyisi sopivana opinnäytetyöhön nähden. Matkan varrella olen rajannut työtäni lisää huomattessani, miten aikaa vievää esimerkiksi uuden kuvan rakentaminen on. Opinnäytetyöni aikana päätin opetella käyttämään uutta Boarmaker7 ohjelmaa vanhan ohjelman sijaan. Tutusta ohjelmasta uuden version opetteluun oli minulle työlästä. Onnekseni sain henkilökohtaista opastusta kohtaamiini haasteisiin AACi-tiimiltä. Päivitystyön olen tehnyt tätä uutta ohjelmaa käyttäen.

Tutkimukseeni osallistuneet henkilöt ja ympäristöt, joissa havainnoin, antoivat runsaasti aineistoa työhöni. Opinnäytetyön toteuttajana yllätyin positiivisesti siitä miten kiinnostuneita kansion käyttäjät olivat opinnäytetyöni aiheesta ja miten aktiivisesti he osallistuivat tutkimukseeni. He kertoivat toiveistaan kansion sisällön ja kuvien suhteen. Tämä näkyy myös tarpeena toimimiseen ja osallistumiseen sopivaan sanastoon kommunikointikansiossa. Super-AACi kansio on hieno kommunikoinnin apuväline, jota suurin osa tapaamistani kehitysvammaisista aikuisista käyttää. Oma havaintoni on, että vuosien varrella käyttäjät ovat myös kehittyneet ilmaisussaan ja heidän toimintaympäristönsä ovat laajentuneet osallisuus ja saavutettavuus direktiivien ansiosta. Myös puhevammaisten tulkkien käyttö lisää kykyä kommunikoida ja olla vuorovaikutuksessa. Nämä lisäävät uusia tarpeita apuvälineen sisällön suhteen.

Strukturoitu haastattelu opinnäytetyöni loppuvaiheessa osoittautui hyväksi valinnaksi saada tietoa ja ennen kaikkea palautetta käyttäjiltä yhteiskuntakategorian produktin onnistumisesta. Haastatteluun osallistuneiden henkilöiden määrä ei ollut kovin suuri. Uskon otannan olevan kuitenkin laadullisesti hyvää ja antoisaa. Ja osallistuneiden henkilöiden antaneen hyvän keskiarvon kohderyhmänsä ihmisistä. Mielestäni haastattelusta saatu tieto oli laadullisesti relevanttia pienestä otannasta huolimatta. Kyselyn kautta sain tietoa onnistumisestani työssäni sekä arvokasta tietoa kansion kuvien viimeistelyä varten. Haastattelun jälkeen tein muutostyöt ja esitelin työni AACi-tiimin edustajille. Sen jälkeen hioin työni loppuun AACi-tiimin lopullista työn arviointia varten.

Mielestäni opinnäytetyö onnistui tuomaan tilaajalle tietoa aikuisten asiakkaiden tarpeista suhteessa kansion sisältöön. Ensimmäisissä tapaamisissa tilaajatahon kanssa selvisi, ettei heillä ollut laajalti tietoa aikuisten kansionkäyttäjien tarpeista. Valteri-kouluissa työskennellään lasten ja nuorten parissa kouluympäristössä.

Opinnäytetyön tuloksena syntyi relevanttia tietoa, millaisia sisältöä kansion käyttäjät toivoivat apuvälineeltään. Keskityin opinnäytetyössäni ja sen produktissa yhteiskuntakategorian sisältöön. Tilaaja sai arvokasta tietoa käyttäjiltä myös Super-AACi kansion muiden kategorioiden sisältöihin, joita he toivottavasti pystyvät työssään jatkossa hyödyntämään. Tein koonnin opinnäytetyöni tilaajalle tekemistäni muutoksista yhteiskuntakategorian sisällä. Keräsin koontiin myös käyttäjiltä saamani toiveet kansion muuhun sisältöön, joita en varsinaisesti opinnäytetyössäni käsittele. Toivon, että tiedon avulla tilaaja voi kehittää nykyistä materiaalia toimivammaksi.

Tilaajalta saamassani palautteessa sain kiitosta hyvästä ja hyödyllisestä aiheesta, joka vastasi tilaajan tarpeeseen. Aikuispuolenkokemus nähtiin hyödyllisenä asiana. Ajatuksella ja hartaasti tehty työllä saavutettiin asiakasta palveleva ajankohtainen lopputulos. Lähtökohtana osallisuus ja saavutettavuus nähtiin arvokkaana asiana. Tilaaja arvioi produktin toteutuksen teknisesti ja sisällöltään laadukkaaksi. Materiaali oli helposti ymmärrettävää ja loogista. Sain AACi-tiimiltä tiedon, että tekemäni päivitys olisi menossa tuotantoon kansioiden osalta.

Toivon opinnäytetyöni kirjallisen osuuden ja valmiin produktin herättävän ajatuksia alan ammattilaisten keskuudessa siitä millaista sisältöä tuotetaan kommunikoinnin apuvälineisiin. Kommunikointikansiossa olevat kuvat määrittelevät hyvin pitkälle keskusteltavat aiheet. Ilman tarvittavia kuvia keskustelua ei synny. Osalle puhevammaisista asiakkaista kuvat voivat olla ainoa keino kommunikoida.

Kuvat ovat vallankäytön väline. Kommunikointikansion kuvien valintaan liittyy vallankäyttö suhteessa siihen mitä kuvia valitaan. Ainoastaan käytössä olevat kuvat mahdollistavat niistä aiheista keskustelun. Kuvien avulla voi johdatella keskustelua ja jäävätä asioita keskustelun ulkopuolelle.

Tutkimukseni osoitti, että aikuisten käyttäjien kansioiden päivitykseen ei ole tarvittavaa toimivaa käytäntöä. Kansion sisältöjen tarpeet muuttuvat ehkä myös uusien käyttäjäsukupolvien myötä. Opinnäytetyössäni saamani tieto osoittaa aikuisten Super AACi-kansion kaikkien kategorioiden uudelleen tarkastelun tarpeellisuuden. Oli kyseessä vapaa-aikaan tai arkeen liittyvistä

asioista on aikuisen tarpeet, tehtävät, vastuut ja ympäristökin jo hieman eri kuin lapsella. AACi-tiimiläisen sanoihin viitaten: ”Kansion sanasto tulisi olla käyttäjäänsä edellä, ei missään nimessä jäljessä.” Tällöin käyttäjällä on mahdollisuus laajentaa sanavarastoaan ja ottaa uusia sanoja ja aihepiirejä kuvien avulla haltuunsa.

Olisipa hienoa, jos joku keksisi keinon, millä tavalla kartoitettaisiin järjestelmällisesti aikuisten kommunikoinnin apuvälineiden kuten Super-AACi kansioiden päivytyksen tarve. Löytyisikö hyvinvointipalveluista järjestelmä, jolla säännöllisin väliajoin varmistettaisiin, että käyttäjillä olisi ajantasaiset kommunikoinnin apuvälineet niin toiminnoiltaan kuin sisällöiltään. Ihmisen kehittyminen ei lopu aikuisikään tultaessa. Joku saattaa vasta keski-ikäisenä päästä vauhtiin kommunikoinnin ja vuorovaikutuksen saralla, sopivan apuvälineen ja tuen myötä.

Voisiko ratkaisuna olla Pohjois-Karjalan hyvinvointialueella toimiva Siun soten toimintamallin monistaminen? Siun soten erityisryhmien asiantuntijapalvelut toimivat asiakkaan kehityksen tukena. Asiakkaat ovat ensisijaisesti kehitysvammaisia. Asiantuntijapalveluissa työskentelee monialainen työryhmä, johon kuuluu kommunikaation saralla puheterapeutti, kommunikaatio-ohjaaja ja AAC-ohjaaja. Heidän työtään on kommunikaation kuntouttaminen ja tarvittavien apuvälineiden arvioiminen. Kuntoutuksella ja kommunikaatioapuvälineillä tarjotaan ihmiselle keino olla vuorovaikutuksessa toisten kanssa. Osa palveluista toteutuu asiakkaan arkiympäristössä. Vastaavanlaista palvelua puheterapeutin, kommunikaatio-ohjaajan ja AAC-ohjaajan välisestä yhteistyöstä ei taida vielä muualla olla. Miten tällaisen mallin voisi monistaa eri hyvinvointialueille? (Siun sote 2024.)

Valteri Ruskiksen peruskoulun päättävien oppilaiden kommunikoinnin apuvälineet tarkistetaan ja päivitetään priimakuntoon ennen koulun päättymistä. Näin varmistetaan, että apuväline on hyvässä kunnossa ja ajan tasalla. AACi-tiimistä nousi ajatus antaa kaikille peruskoulun päättävälle nuorille kansionkäyttäjille mukaan materiaalit aikuisten kansioiden sisällöistä, tulevaa käyttöä varten valmiiksi. Peruskoulun jälkeen nuori on aikuisuuden kynnyksellä ja astumassa aikuisen maailmaan ja ympyröihin. Tämä varmistaisi ainakin näille käyttäjille siirtymisen aikuisille suunnattuun sanastoon mutkattomasti, sopivan ajankohdan koittaessa.

Tämän opinnäytetyön tekeminen on haastanut minua monella tavalla. Matkan varrella olen oppinut uutta ja syventänyt tietoa kuvien käytöstä kommunikoinnissa, osallisuudesta ja saavutettavuudesta. Toivon, että työni innostaa alan opiskelijoita ja ammattilaisia pohtimaan kuvien merkityksiä käyttäjien näkökulmasta muuttuvassa yhteiskunnassa.

LÄHTEET

- Aluehallintovirasto 2023. Digitaaliset palvelut tarvitsevat lain vaatimukset ylittävää suunnittelua. Viitattu 6.12.2023 <https://www.saavutettavuusvaatimukset.fi/digitaaliset-palvelut-tarvitsevat-lain-vaatimukset-ylittavaa-suunnittelua/>
- Anttila 1996. Havainnointi. Luku 6.4. Teoksessa Anita Saaranen-Kauppinen & Anna Puusniekka. 2006. KvaliMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. Viitattu 4.11.2023. <https://www.fsd.tuni.fi/menetelmaopetus/>
- Eskola, Jari, ja Juha Suoranta 2014. Johdatus Laadulliseen Tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.
- Finlex. 29 artikla. Osallistuminen poliittiseen ja julkiseen elämään. Viitattu 4.12.2023. https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sops-teksti/2016/20160027/20160027_2#idm46434450514640
- Haltija. Kommunikoinnin apuohjelmat. Viitattu 4.12.2023. <https://www.haltija.fi/tuotteet/kommunikointi-ja-nako/kommunikoinnin-apuohjelmat/boardmaker-7/>
- Heister Trygg, Boel 2010. Graafinen kommunikointi: esineet, kuvat ja symbolit puhetta tukevassa ja korvaavassa kommunikoinnissa. Pirkko Rautakoski (suom.) Helsinki: Kehitysvammaliitto.
- Hirsijärvi, Sirkka, Remes, Pirkko, Sajavaara, Paula & Sinivuori, Eila. 2004. Havainnointi. Luku 6.4. Teoksessa Anita Saaranen-Kauppinen & Anna Puusniekka. 2006. KvaliMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto. Havainnointi. Luku 6.4. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. Viitattu 4.11.2023. <https://www.fsd.tuni.fi/menetelmaopetus/>
- Helsingin kaupunki 2023. Työ ja päivätoiminta. Viitattu 10.12.2023. <https://www.hel.fi/fi/so-siaali-ja-terveyspalvelut/vammaispalvelut/tyo-ja-paivatoiminta>
- Humak 2024. Opinnäytetyön eettiset suositukset. Viitattu 20.1.2024. <https://humak.libguides.com/c.php?g=684696&p=4899527>
- Huuhtanen, Kristina 2017. Puhetta tukevat ja korvaavat kommunikointimenetelmät Suomessa. Oppimateriaalikeskus Opike. Kehitysvammaliitto ry.
- Invalidiliitto 2024. Esteettömyys. Viitattu 21.1.2024. <https://www.invalidiliitto.fi/esteetto-myys/saavutettavuus>
- Kehitysvammaisten Tukiliitto 2023. Viitattu 12.09.2023. <https://www.tukiliitto.fi/tietoa-kehitysvammasta/>
- Kehitysvammaliitto 2023. Puhevammaisuus. Viitattu 11.9.2023. <https://www.kehitysvammaliitto.fi/puhevammaisuus/>
- Kehitysvammaliitto 2024. Puhevammaisten ihmisten lukumäärä selvitettävä. Viitattu 18.1.2024. <https://www.kehitysvammaliitto.fi/puhevammaisten-ihmisten-lukumaara-selvitettava/>

- Kostamo, Pipsa, Tiina Airaksinen, ja Hanna Vilkkä 2022. Kirjoita Itsesi Asiantuntijaksi: Opas Toiminnalliseen Opinnäytetyöhön. Helsinki: Art House.
- Leskelä, Leealaura, ja Camilla Lindholm 2012. Haavoittuva Keskustelu: Keskusteluanalyyttisiä Tutkimuksia Kielellisesti Epäsymmetrisestä Vuorovaikutuksesta. Helsinki: Kehitysvammaliitto.
- Lähteenmäki, Susanna. 2013, Miten elämä kantaa – Narratiivinen tutkimus puhevammaisten CP-nuorten elämäntarinoista. Väitöskirja. Lapin yliopisto.
- Malm, Marita, Matero, Marja, Repo, Marjo, Talvela, Eeva-Liisa 2012 Luku 8. Kehitysvammaisuus. Esteistä mahdollisuuksiin: vammaistyön perusteet Sanoma Pro 2012.
- Ojasalo, Katri & Moilanen, Teemu & Ritalahti, Jarmo 2015. Kehittämistyön menetelmät. Uudenlaista osaamista liiketoimintaan. Sanoma Pro Oy, Helsinki.
- Papunet 2023. Tietoa puhevammaisuudesta. Kuvat kommunikoinnissa. Viitattu 22.10.2023. <https://web.papunet.net/tietoa/kuvat-kommunikoinnissa>
- Papunet 2023a. Kommunikointikansio aikuisille. Viitattu 17.9.2023. <https://papunet.net/materiaalia/kommunikointikansio-aikuisille>
- Papunet 2023b. Tietoa-kommunikointitauluista-ja-kansioista. Viitattu 4.11.2023. <https://uusi.papunet.net/tietoa-kommunikointitauluista-ja-kansioista/>
- Papunet 2023c. Kommunikointi kuuluu kaikille. Viitattu 12.12.2023. <https://papunet.net/tietoa/kommunikointi-kuuluu-kaikille/>
- Roisko, E. Vesala, H. T. Ylitalo, J. 2018, Myönnetty, ei käytetty – Selvitys puhevammaisten tulkkauspalvelun haasteista ja mahdollisuuksista vuosina 2011–2014. Kela, Työpapereita 143/2018.
- Saaranen-Kauppinen Anita & Puusniekka, Anna. 2006. KvaliMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. Viitattu 1.12.2023. <https://www.fsd.tuni.fi/menetelmaopetus/>>. ()
- Sanastokeskus. Viitattu 19.4.2023 https://sanastokeskus.fi/tiedostot/kurssit/perehdytys_sanastotyohon.pdf
- Segler-Heikkilä, Lena & Vik, Gun-Viol 2022. Kun puhe tuottaa vaikeuksia - Tulkkausalan ammattilaiset ja asiakaslähtöiset apuvälineet puhevammaisen henkilön tukena. Diakonia ammattikorkeakoulu. Viitattu 10.11.2023. https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/792546/DIAK_Tyoelama30_saavutettava.pdf?sequence=2&isAllowed=y
- Selkeästi meille- hanke 2023. Kognitiivisen saavutettavuuden ohjeet. Viitattu 6.12.2023. <https://www.selkeastimeille.fi/ohjeet-ja-vinkit/kognitiivisen-saavutettavuuden-ohjeet/>
- Selkokeskus 2023. Selkokieli. Viitattu 1.10.2023. https://selkokeskus.fi/wp-content/uploads/2023/05/selkokuvaopas_kaatraketola_2023.pdf
- Siun sote 2024. Pohjois-Karjalan hyvinvointialue. Viitattu 30.1.2024. Erityisryhmien asiantuntijapalvelut - siunsote.fi

- Sosiaali- ja terveysministeriö 2021. Oikeus osallisuuteen ja yhdenvertaisuuteen - YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksien yleissopimuksen kansallinen toimintaohjelma 2020–2023. Viitattu 6.12.2023. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/162687/STM_2021_2_J.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Sosiaali- ja terveysministeriö 2023. Yhdistyneiden kansakuntien yleissopimus vammaisten ihmisten oikeuksista. Selkokielen versio 2023. Viitattu 6.12.2023. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/164966/2023_STM_17_J.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Suonuuti, Heidi 2006. Sanastotyön opas. Sanastokeskus TSK, Helsinki.
- Terveysten ja hyvinvoinninlaitos (THL) 2023. Viitattu 4.12.2023. <https://thl.fi/fi/web/vammaispalvelujen-kasikirja/vammaisuus-yhteiskunnassa/vammaisten-ihmisten-osallisuus#yhteiskuntajapaatoksenteke>
- Tieteen termipankki 2023. Affordanssi. Viitattu 3.12.2023 <https://tieteentermipankki.fi/wiki/Kielitiede:affordanssi>
- Tieteen termipankki 2024. Termipankki ”sanastotyö”. Viitattu 23.1.2024 <https://tieteentermipankki.fi/wiki/Terminologiaoppi:sanastoty%C3%B6>
- Tetzchner, von Steven & Martinsen, Harald 2017. Johdatus puhetta tukevaan ja korvaavaan kommunikointiin. Kehitysvammaliitto ry, Oppimateriaalikeskus Opike.
- Tuulaniemi, Juha 2011. Palvelumuotoilu. Helsinki: Talentum Media Oy.
- Valteri 2023. Viitattu 28.9.2023. <https://www.valteri.fi/palvelut/palvelut-kunnille-ja-lahikouluille/>
- Valteri 2023a. AACi kansio. Viitattu 25.9.2023 <https://www.valteri.fi/palvelut/yksilolliset-kommunikointimateriaalit/aaci-tuoteperhe/perus-aaci-kansiot/>
- Vernerit 2024. YK:n vammaissopimus Viitattu 29.1.2024. <https://verneri.net/yleis/ykn-vammaissopimus>
- Vilka, Hanna 2006. Tutki ja havainnoi. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Vilka, Hanna 2021. Tutki ja kehitä. (E-kirja.) Jyväskylä: PS-kustannus.

LIITTEET

Liite 1.

TIEDOTE TUTKIMUKSESTA

Opinnäyte: Super AACi-kuvakommunikointikansio aikuisen käyttäjän silmin

Pyyntö osallistua tutkimukseen

Teitä pyydetään mukaan tutkimukseen, jossa tutkitaan millaista sanastoa AACi-kommunikointikansiota käyttävä aikuinen puhevammaisen henkilö tarvitsee kyetäkseen kommunikoidaan kaikissa elämän tilanteissa. Millaisen sanaston avulla henkilö pystyy kertomaan mielipiteensä, ilmaisemaan ajatuksiaan, sanomaan mitä haluaa ja mitä ei halua. Olemme arvioineet, että sovellutte tutkimukseen, koska kommunikoitte puhevammaisten henkilöiden kanssa kommunikointikansiota käyttäen ammattilaisen roolissa. Tämä tiedote kuvaa tutkimusta ja teidän osuuttanne siinä. Pehdyttyänne tähän tiedotteeseen teille järjestetään mahdollisuus esittää kysymyksiä tutkimuksesta, jonka jälkeen teiltä pyydetään suostumus tutkimukseen osallistumisesta.

Vapaaehtoisuus

Tutkimukseen osallistuminen on täysin vapaaehtoista. Voitte myös keskeyttää tutkimuksen koska tahansa syytä ilmoittamatta. Mikäli keskeytätte tutkimuksen tai peruuttatte suostumuksen, teistä keskeyttämiseen ja suostumuksen peruuttamiseen mennessä kerättyjä tietoja ja näytteitä voidaan käyttää osana tutkimusaineistoa.

Tutkimuksen tarkoitus

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on kerätä sanastoa aikuisten Super AACi-kansion yhteiskuntakategoriaan. Tavoitteena muokata sanasto mahdollistamaan käyttäjän kommunikoinnin mahdollisimman monenlaisissa eri elämän tilanteissa. Super AACi-kansio on tarkoitettu aikuisille ja aikuisuuden kynnyksellä oleville kansionkäyttäjille ja heidän kanssaan kommunikoiduille henkilöille.

Tutkimuksen toteuttajat

Tutkimuksen havainnointi liittyy minun opinnäytetyöhöni, jota teen Humanistisessa ammattikorkeakoulussa, Humakissa. Työn tilaaja on Oppimis- ja ohjauskeskus Valteri.

Tutkimusmenetelmät ja toimenpiteet

Tutkimus toteutetaan siten, että ammattilaisia havainnoidaan yhteiskunnallisissa tilanteissa, kuten kokouksissa, joissa ammattilainen käyttää kommunikointiin AACi-kansiota puhevammaisen asiakkaan kanssa. Havainnointi keskittyy tarkastelemaan miten hyvin kansion sanasto kattaa käyttäjien tarpeet erilaisissa tilanteissa. Havainnoinnin pohjalta saadun tiedon avulla kehitän kansion yhteiskuntakategorian sanastoa. Havainnoin etupäässä sanaston toimivuutta, joten henkilötietojen käsittelyä ei ole lainkaan tai se jää hyvin vähäiseksi. Opinnäytetyössäni tutkintamenetelmänä sanastotyö. Tutkimuksen havainnointi kestää 1–4 tuntia. Teen myös osalle käyttäjistä kyselyn yhteiskuntakategorian

sisällöstä. Kysely kestää korkeintaan yhden tunnin. Tutkimusaineisto kerätään kirjalliseen muotoon. Tiedostoja säilytetään Humakin tietoturvalisessä ympäristössä. Niitä käyttävät ja käsittelevät minun/meidän lisäksi Humakin opetushenkilökunta. Esiinnyt tiedostoissa vain nimelläsi tutkimuslupalomakkeessa.

Tutkimuksen mahdolliset hyödyt

Opinnäytetyöni tavoitteenani on tuottaa päivitetty sivut Super AACi-kansion yhteiskuntakategoriaan, jotka hyödyttäisivät kommunikointikansion käyttäjillä ja heidän kanssaan kommunikoivia henkilöitä, kuten kaltaisia ammattilaisia.

Kustannukset ja niiden korvaaminen

Tutkimukseen osallistuminen ei maksa teille mitään. Osallistumisesta ei myöskään makseta erillistä korvausta.

Tutkimustuloksista tiedottaminen

Työn tuloksena on opinnäytetyö, joka julkaistaan avoimesti Theseus-tietokannassa.

Lisätiedot

Pyydämme teitä tarvittaessa esittämään tutkimukseen liittyviä kysymyksiä tutkimuksen suorittajalle tai Humakin opinnäytetyön ohjaajalle, lehtori

Yhteystiedot

Tutkimuksen suorittaja

Nimi:

Puh.

Sähköposti:

Opinnäytetyön ohjaaja

Titteli: Lehtori

Nimi:

Humanistinen ammattikorkeakoulu, Humak, Kuopion yksikkö

Puh.

Sähköposti:

Tutkimuksen tietosuojaseloste: Henkilötietojen käsittely tutkimuksessa

Tässä tutkimuksessa noudatetaan voimassa olevaa tietosuojalainsäädäntöä (EU:n yleinen tietosuoja-asetus, 679/2016 ja voimassa oleva kansallinen lainsäädäntö).

Tutkimuksessa / opinnäytetyössä ei tarvita tietosuojaselostetta, mikäli tiedonkeruu suoritetaan täysin anonymisti:

6.2 Anonymisoidut tiedot

Anonymisointi tarkoittaa henkilötietojen käsittelyä niin, että henkilöä ei enää voida tunnistaa niistä. Tiedot voidaan esimerkiksi karkeistaa yleiselle tasolle (aggregoida) tai muuttaa tilastolliseen muotoon siten, etteivät yksittäistä henkilöä koskevat tiedot ole enää tunnistettavassa muodossa. Tunnistamisen täytyy estyä peruuttamattomasti ja siten, että rekisterinpitäjä tai muu ulkopuolinen taho ei voi enää hallussaan olevilla tiedoilla muuttaa tietoja takaisin tunnistettaviksi.

Anonymisoinnissa on otettava huomioon kaikki kohtuudella toteutettavissa olevat keinot, joiden avulla tiedot voitaisiin muuttaa takaisin tunnistettaviksi. Rekisterinpitäjän on varauduttava myös siihen, että kerran tehty anonymisointi voi heiketä ajan ja teknisen kehityksen myötä.

Anonymisoinnin yhteydessä on huomioitava, että henkilö voi olla tunnistettavissa muutoinkin kuin nimen perusteella. Kerättävä aineisto voi sisältää henkilöstä yksityiskohtaista tietoa (esim. harvinainen sairaus) siten, että hän välillisesti tunnistettavissa.

Anonymisoituja tietoja ei enää katsota henkilötiedoiksi eikä niihin näin sovelleta tietosuojasäännöksiä.

Muussa tapauksessa tutkimuksen / opinnäytteen liitteeksi tulee tehdä tietosuojaseloste. Humak on toteuttanut valmiin, helposti täytettävän pohjan tätä varten. Selostetta tehdessä voi kääntyä Humakin tietosuojatoimiston puoleen security@humak.fi.

Liite 1b

TIEDOTE TUTKIMUKSESTA

Opinnäyte: Super AACi-kansio aikuisen käyttäjän silmin

Pyyntö osallistua tutkimukseen

Teitä pyydetään mukaan tutkimukseen, jossa tutkitaan millaista sanastoa AACi- kommunikointikansiota käyttävä aikuinen puhevammaisen henkilö tarvitsee kyetäkseen kommunikoidaan kaikissa elämän tilanteissa. Millaisen sanaston avulla henkilö pystyy kertomaan mielipiteensä, ilmaisemaan ajatuksiaan, sanomaan mitä haluaa ja mitä ei halua. Olemme arvioineet, että sovellutte tutkimukseen, koska käytätte kuvakommunikointikansiota kommunikointikeinonanne. Tämä tiedote kuvaa tutkimusta ja teidän osuuttanne siinä. Perekdyttyänne tähän tiedotteeseen teille järjestetään mahdollisuus esittää kysymyksiä tutkimuksesta, jonka jälkeen teiltä pyydetään suostumus tutkimukseen osallistumisesta.

Vapaaehtoisuus

Tutkimukseen osallistuminen on täysin vapaaehtoista. Voitte myös keskeyttää tutkimuksen koska tahansa syytä ilmoittamatta. Mikäli keskeytätte tutkimuksen tai peruuttatte suostumuksen, teistä keskeyttämiseen ja suostumuksen peruuttamiseen mennessä kerättyjä tietoja ja näytteitä voidaan käyttää osana tutkimusaineistoa.

Tutkimuksen tarkoitus

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on kerätä sanastoa aikuisten Super AACi-kansion yhteiskuntakategoriaan. Tavoitteena muokata sanasto mahdollistamaan käyttäjän kommunikoinnin mahdollisimman monenlaisissa eri elämän tilanteissa. Super AACi-kansio on tarkoitettu aikuisille ja aikuisuuden kynnyksellä oleville kansionkäyttäjille ja heidän kanssaan kommunikoiduille henkilöille.

Tutkimuksen toteuttajat

Tutkimuksen havainnointi ja kysely liittyy minun opinnäytetyöhöni, jota teen Humanistisessa ammattikorkeakoulussa, Humakissa. Työn tilaaja on Oppimis- ja ohjauskeskus Valteri.

Tutkimusmenetelmät ja toimenpiteet

Tutkimus toteutetaan siten, että kansion käyttäjiä havainnoidaan yhteiskunnallisissa tilanteissa, kuten kokouksissa, joissa ammattilainen käyttää kommunikointiin AACi-kansiota puhevammaisen asiakkaan kanssa. Havainnointi keskittyy tarkastelemaan miten hyvin kansion sanasto kattaa käyttäjien tarpeet erilaisissa tilanteissa. Havainnoinnin pohjalta saadun tiedon avulla kehitän kansion yhteiskuntakategorian sanastoa. Havainnoin etupäässä sanaston toimivuutta, joten henkilötietojen käsittelyä ei ole lainkaan tai se jää hyvin vähäiseksi. Opinnäytetyössäni tutkintamenetelmänä sanastotyö. Tutkimuksen havainnointi kestää korkeintaan kolme tuntia. Teen myös osalle käyttäjistä kyselyn yhteiskuntakategorian sisällöstä. Kysely kestää korkeintaan yhden tunnin. Tutkimusaineisto kerätään kirjalliseen muotoon. Tiedostoja säilytetään Humakin tietoturvalisessa

ympäristössä. Niitä käyttävät ja käsittelevät minun/meidän lisäksi Humakin ope-
tushenkilökunta. Esiinnyt tiedostoissa vain nimelläsi tutkimuslupalomakkeessa.

Tutkimuksen mahdolliset hyödyt

Opinnäytetyöni tavoitteenani on tuottaa päivitettyt sivut Super AACi-kansion yhteis-
kuntakategoriaan, jotka hyödyttäisivät kommunikointikansion käyttäjiä ja heidän kans-
saan kommunikoivia henkilöitä.

Kustannukset ja niiden korvaaminen

Tutkimukseen osallistuminen ei maksa teille mitään. Osallistumisesta ei myöskään
makseta erillistä korvausta.

Tutkimustuloksista tiedottaminen

Työn tuloksena on opinnäytetyö, joka julkaistaan avoimesti Theseus-tietokannassa.

Lisätiedot

Pyydämme teitä tarvittaessa esittämään tutkimukseen liittyviä kysymyksiä tutkimuk-
sen suorittajalle tai Humakin opinnäytetyön ohjaajalle, lehtori

Yhteystiedot

Tutkimuksen suorittaja

Nimi:

Puh.

Sähköposti:

Opinnäytetyön ohjaaja

Titteli: Lehtori

Nimi:

Humanistinen ammattikorkeakoulu, Humak, Kuopion yksikkö

Puh.

Sähköposti:

Tutkimuksen tietosuojaseloste: Henkilötietojen käsittely tutkimuksessa

Tässä tutkimuksessa noudatetaan voimassa olevaa tietosuojalainsäädäntöä (EU:n yleinen tietosuoja-asetus, 679/2016 ja voimassa oleva kansallinen lainsäädäntö).

Tutkimuksessa / opinnäytetyössä ei tarvita tietosuojaselostetta, mikäli tiedonkeruu suoritetaan täysin anonymisti:

6.3 Anonymisoidut tiedot

Anonymisointi tarkoittaa henkilötietojen käsittelyä niin, että henkilöä ei enää voida tunnistaa niistä. Tiedot voidaan esimerkiksi karkeistaa yleiselle tasolle (aggregoida) tai muuttaa tilastolliseen muotoon siten, etteivät yksittäistä henkilöä koskevat tiedot ole enää tunnistettavassa muodossa. Tunnistamisen täytyy estyä peruuttamattomasti ja siten, että rekisterinpitäjä tai muu ulkopuolinen taho ei voi enää hallussaan olevilla tiedoilla muuttaa tietoja takaisin tunnistettaviksi.

Anonymisoinnissa on otettava huomioon kaikki kohtuudella toteutettavissa olevat keinot, joiden avulla tiedot voitaisiin muuttaa takaisin tunnistettaviksi. Rekisterinpitäjän on varauduttava myös siihen, että kerran tehty anonymisointi voi heiketä ajan ja teknisen kehityksen myötä.

Anonymisoinnin yhteydessä on huomioitava, että henkilö voi olla tunnistettavissa muutoinkin kuin nimen perusteella. Kerättävä aineisto voi sisältää henkilöstä yksityiskohtaista tietoa (esim. harvinainen sairaus) siten, että hän välillisesti tunnistettavissa.

Anonymisoituja tietoja ei enää katsota henkilötiedoiksi eikä niihin näin sovelleta tietosuojasäännöksiä.

Muussa tapauksessa tutkimuksen / opinnäytteen liitteeksi tulee tehdä tietosuojaseloste. Humak on toteuttanut valmiin, helposti täytettävän pohjan tätä varten. Selostetta tehdessä voi kääntyä Humakin tietosuojatoimiston puoleen security@humak.fi.

Liite 2

Suostumus tutkimukseen osallistumisesta

Tutkimuksen nimi: Super AACi-kuvakommunikointikansio aikuisen käyttäjän silmin

Tutkimuksen toteuttaja: puh. 050 Opinnäytetyön ohjaaja
.....@humak.fi

Minua **[tutkittavan nimi]** on pyydetty osallistumaan yllämainittuun tutkimukseen, jonka tarkoituksena on kerätä sanastoa/termistöä Super AACi-kansion yhteiskuntakategorian päivitykseen ja kokouskategorian tuottamiseen. Super AACi-kansio on tarkoitettu aikuisille ja aikuisuuden kynnyksellä oleville kansionkäyttäjille ja heidän kanssaan kommunikoiville henkilöille.

Olen saanut tutkimustiedotteen ja ymmärtänyt sen. Tiedotteesta olen saanut riittävän selvityksen tutkimuksesta, sen tarkoituksesta ja toteutuksesta, oikeuksistani sekä tutkimuksen mahdollisesti liittyvistä hyödyistä ja riskeistä. Minulla on ollut mahdollisuus esittää kysymyksiä ja olen saanut riittävän vastauksen kaikkiin tutkimusta koskeviin kysymyksiini.

Olen saanut tiedot tutkimukseen mahdollisesti liittyvästä henkilötietojen keräämisestä, käsittelystä ja luovuttamisesta ja minun on ollut mahdollista tutustua tutkimukseen liittyvään tietosuojaselosteeseen.

Osallistun tutkimukseen vapaaehtoisesti.

Minulla on ollut riittävästi aikaa harkita osallistumistani tutkimukseen.

Ymmärrän, että osallistumiseni on vapaaehtoista ja että voin peruuttaa tämän suostumukseni koska tahansa syytä ilmoittamatta. Olen tietoinen siitä, että mikäli keskeytän tutkimuksen tai peruutan suostumukseni, minusta keskeyttämiseen ja suostumuksen peruuttamiseen mennessä kerättyjä tietoja ja näytteitä voidaan käyttää osana tutkimusaineistoa.

Allekirjoituksellani vahvistan osallistumiseni tähän tutkimukseen.

Jos tutkimukseen liittyvien henkilötietojen käsittelyperusteena on suostumus, vahvistan allekirjoituksellani suostumukseni myös henkilötietojeni käsittelyyn. Minulla on oikeus peruuttaa suostumukseni tietosuojaselosteessa kuvatulla tavalla.

Allekirjoitus: _____

Nimenselvennys: _____

Alkuperäinen allekirjoitettu tutkittavan suostumus sekä kopio tutkimustiedotteesta liitteineen jäävät tutkijan arkistoon. Tutkimustiedote liitteineen ja kopio allekirjoitetusta suostumuksesta annetaan tutkittavalle.

Liite 3.

PÄIVÄMÄÄRÄ, PAIKKA JA TILANNE
YHTEISKUNTA
OPISKELU
TOIMARI
ASIOINTI
KOKOUS

UUTISET

MUUT ASIAT

AMMATTIRYHMÄ

MIKÄ KANSIO

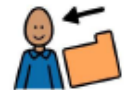

MITKÄ KATEGORiat KÄYTÖSSÄ

MUUTA HUOMIOITAVAA

Liite 4.

Kysely

Mitkä kategoriat sinulla on omassa kansiossasi?
Merkitse rastilla X

yhteiskunta	toimari	asiointi	koulutus	uutiset	politiikka
					
☐	☐	☐	☐	☐	☐

Löytyykö kansioistasi asiat, joista haluaisit keskustella?

kyllä

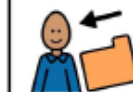

en osaa sanoa

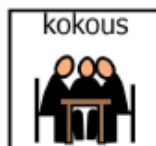
ei

Mistä seuraavista aiheista haluaisit keskustella?
Merkitse rastilla X

yhteiskunta	toimari	asiointi	koulutus	uutiset	politiikka
					
☐	☐	☐	☐	☐	☐

Olisivatko kokous sivut sinulle hyödylliset?

kyllä

en osaa sanoa

ei

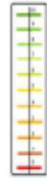
<p>Tiedätkö mitä saavutettavuus tarkoittaa?</p> 	<p>kyllä</p> 	<p>en osaa sanoa</p> 	<p>ei</p>
<p>Tiedätkö mitä osallisuus tarkoittaa?</p> 	<p>kyllä</p> 	<p>en osaa sanoa</p> 	<p>ei</p>
<p>Pitäikö sinun mielestäsi lisätä joku aihepiiri yhteiskuntakategoriaan</p> 	<p>kyllä</p> 	<p>en osaa sanoa</p> 	<p>ei</p>

Mitä seuraavista lauseista voisit käyttää keskusteluissasi?
Merkitse rastilla X

<p>Kertoisitko lisää</p> 	<p>En ymmärrä</p> 	<p>Tarvitsen tulkkausta</p> 	<p>Nyt sinä keskeytit</p> 	<p>Minun mielestäni...</p> 	<p>Minua kiinnostaa...</p>
☐	☐	☐	☐	☐	☐

<p>Haluaisitko uudet yhteiskuntasivut itsellesi?</p> 	<p>kyllä</p> 	<p>en osaa sanoa</p> 	<p>ei</p>
--	--	--	---

Mitä mieltä olet kokous sivun mittarista?

hyvä

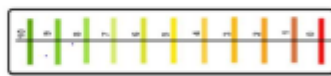
en osaa sanoa

huono

Kumpi mittari sinusta parempi? Merkitse rastilla X

Kommentteja:

Kiitoksia sinulle!

